

A
HÉBER MESE:

ÍRTA
Dr HELLER BERNÁT

A HEBER MESEI KELETEN
ÉS AZ ISZLÁM ORSZÁGAIBAN

A „KÉPSZERŰ ZSIDÓ KÖNYVTÁR” KIADÁSA

BACHER VILMOS
AZ AGGÁDAKUATÁS MESTERE
EMLÉKÉNEK
HÁLÁS TANÍTVÁNYI
KEGYELETTEL

ELŐSZÓ

ELŐSZÓ



özvetlenül a világdúló háború kitörése előtt, 1913-ban, megindult egy a tudományos mesekutatás terén nagyjelentőségű mű. Johannes Boite, a német néprajzi társaság elnöke, a néphagyományok nemzetközi bizottságának (Folklore Fellows) egyik vezetője, tárulva PoLIVkával, a szláv irodalmak és néphagyományok bűvárával, három kötetbe foglalta a Grimm testvérek gyűjtötte meséknek elemzését, változatait, párhuzamait, összehasonlítását, — ily szerény címen: Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmähren der Brüder Grimm. A most készülő negyedik kötet a mese történetének van szentelve. Benne a héber mesének történetét Bolté fölszólítására én írtam meg.

De éreztem, hogy a tárgy másnemű földolgozásra is rászolgál, kikíváncozik a tisztára tudományosan érdeklődőknek mégis csak szűk köréből. Óhajtanó, hogy ne csak a kutatók értesüljenek a héber mesének történetéről, hanem hogy az olvasók tág körei megismerjék magát a héber mesét. Ezért készséggel fogadtam a Zsidó Könyvtár tisztelt szerkesztőségének fölhívását, hogy magyar olvasóink *előtt* megszólalhattam.

Azon voltam, hogy a tudományos vizsgálat részére is megbízható képét adjam a héber mesének. De a héber mese, — hogy aggádánknak egy Eötvös József báró előtt is igen kedves képével éljek — hasonlít a mannához. A mannáról azt tartja az apokryph Sophia Salomonis (XVI, 20), hogy mindenkinek vágyát kielégítette, hogy mindenki olyan ízűnek élvezte, amilyent legjobban szeretett. Ez az aggádikus gondolat határozottabb formát is ölt: a manná a gyermek mézízűnek, az ifjú kenyérnek, az öreg pedig olajnak érezte. A héber mesében is a gyermeklélek a képzelet mézét, az ifjú elme az erkölcsös világnézet kenyérét, az érett áhítat a vallásos épülés olaját élvezheti. Fakadjon a héber mese bő kútfejéből nemes okulás!

*Al jehē hammasal hazze kai beēneka.
Példázatot, mesét kevésbe ne végy!*

(Midrás számos helyén)

Tiefere Bedeutung

*Liegt in dem Märchen meiner Kinderjahr
Als in der Wahrheit, die das Leben lehrt.*

(Schiller, Die Piccolomini 111., 4.)



orsában a mese emlékeztet a mesebeli hamupipőkévé: alacsony sorból fényes trónusra emelkedett Nemzedékeken át a műveitek, előkelők úgy vélték, hogy a mese a pórnépnek, a dajkának, legfeljebb a gyermeknek való. Az a megvetés pl., mellyel Béla király Névtelen Jegyzője a parasztok hazug meséiről szól, egyaránt sújthatott mondát, mesét. Századokon át élt ez a balhit s csak nagyritkán szállt vele szembe egy-egy világosabban ítélő elme, mint pl. az olasz Basile, a francia Perrault, a német Clemens Brentano. Szembeszáll vele Lessing is, ünnepies pillanatban, a három gyűrűről szóló példázatnak, a példázatok e példázatának küszöbén:

Speist man mit Märchen ab.

Hasonlót tanít már több mint egy évezreddel ezelőtt a mi aggádánk: „al jehē hammasal hazze kal beēneka”, ne vedd kevésbe a példázatot, mesét, mert általa megmarad a tudományod. Nincs kizárva, hogy az a 3000 inasai, melyben Salamon király bölcsesége

ségtelen, hogy a huniaknak, régi tanítóinknak legkiválóbbjai kedvelték és művelték a mesét. Húieiről, Jochanan ben Zakkairól ezt világosan beszéli a hagyomány. Rabbi Meir a mesének szentelte nyilvános előadásainak jelentékeny részét. Már egész mesegyűjteményt is tulajdonítanak neki. Rabbi Akiba, Józua ben Chananja és sokan mások a legkomolyabb, legünnepesebb intelmei a mesének lenge, tarka köntösébe öltöztetik. Mint korunknak mesekutató tudománya, nyilván ők is meglátták a mesének alján rejlő mélységet. Nyilván vallották, megvalósították, amit Schiller oly hatásosan mondat el talán legvonzóbb hősével, Max Piccolominivel: mélyebb értelem rejlik gyermekkorunknak meséiben, mint abban az igazságban, amelyre az élet tanít.

A XIX. század óta egyre keresik ezt a mélyebb értelmét. Ez a század igazságot szolgáltatott a néplélek hamupipőke-leányának, a mesének. Kutatják, figyelik, jegyzik, gyűjtik, magyarázzák, értelmezik. Gyakran túl is értelmezik. Keresik benne az árja népek egész hitét, India mély bölcsességét, majd pedig a csillagászat magas tudományát. Ha ezeknek az irányzatoknak most már csak elvétve akad is hive. — a mese mindmáig az összehasonlító tanulmányoknak dédelgetett gyermeke marad.

A változó elméletek mellett a mesének egyik jelentősége kétségtelen: erkölcsös gondolkodása, igazságakarása. Benne ledől a jog érvényesülésének minden korlátja: a gonoszság végül elbukik, az ártatlanság diadalmaskodik s boldogságot ér. A mese a néplélek igazságszeretetének megszólalása. Hát még a zsidó mese, kivált a talmud- és midrásbeli! A zsidó mese a zsidó vallásos tanításnak legegységesebb szemléltetője.

A zsidó mese térben és időben tág területet fog át. A zsidó mesét nem csak a héber irodalom őrzi. Őrzi sok más is. Őrzi az arab irodalom azokban a

hagyományokban, melyeket például Kah al-ahbár-ra, Vahb ibn Munnabih-ra vezetnek vissza, vagy az 1001 éjszaka számos zsidó eredetű elbeszélésében, igen sok muszlim legendában, a hadithban és a korán-magyarázatokban. Zsidó mesét vagy meseelemet őriz a perzsa irodalom is pl. Sabin és Imráninál. Zsidó mesét őriz a latin egyházi irodalom, a bibliai személyekhez fűződő legendák, a Szentek élete. Zsidó mesét őriz a spanyol irodalom: a Ladino vagy Espaiiolban följegyzett zsidó-spanyol legenda, a zsidó-mór legenda (Leyendas moriscas). Zsidó mesét őriz a zsidó-algeriai és zsidó-tuniszi szépirodalom is. S igen gazdag zsidó mesében a német-zsidó irodalom.

Itt következő fejtegetéseink azonban nem ölelik fel a zsidó mese egész körét. A héber és héber-aram mesére szorítkozunk, amely Palesztinában és Babilóniában, majd Afrikában és az akár muszlim, akár keresztény Európában fejlődött. Eredete ősbibliai időkgik kísérhető.

I. A mese a Szentírásban.

Ha Szentírásunkat fejlődéstörténetileg tekintjük, látjuk benne a tisztult prófétai világszemléletnek küzdelmét alantasabb népies képzetek ellen. Eszekben a népies képzetekben már rég fölismertek mythosokat. Csak újabb időben figyelték meg a bibliának meselemeit is. Összefoglalta őket Gunkel szép könyve: *Das Märehen im Alten Testament.* (Tübingen, 1917.)

A Királyok Könyve (V.. 12., 13.) Salamon királyról azt beszéli, hogy 3000 masal-t költölt Iákról, állatokról, madarokról, csúszó-mászókról, halakról. „Masal” jelenthet példaszót, példázatot, hasonlatot, mesét. Kétséges, vajjon itt mesére gondolhatunk-e.

Kétségtelen mese csak kettő akad Szentírásunkban. Jellemző: mindkettő növénymese. A híresebbik

Hz a mese, melyet Gedeon fia Jótham mond el, midőn Sichern lakói Gedeon leghitványabb fiát, Abimelech-tették meg királlyá (Birák IX.).

Szól ez a mese a fákról, melyek királyt kerestek. Fölajánlották a királyi méltóságot a nemes fáknak, de az olajfa nem akarja elhagyni a maga nedvét, a fügefa a maga édességét, a szőlőtő az Istent embert örvendeztető mustját, hogy a fák fölött lebegjen; végül a tövisbokrot kéri meg királynak.

A másik, ugyancsak tövisbokorkomesét Jóás, Izrael királya alkalmazza, amidőn őt Amacjah, Judaea királya mérközésre hívja. (II. Királyok, XIV., 9. II. Krónika, XXV. 18.)

A tövisbokor nőül kérte a Libanon cédrusának leányát; erre a Libanon vadja átgázolt a tövisbokron s eltaposta.

Ha nem is kánoni Szentírásunknak, de az Apokrypháknak egy könyve, Tóbit, teljességgel meséből van fölépítve, illetőleg átalakítva.

Tóbit az ellenség tilalma ellenére eltemeti Izrael halottjait. Sok megpróbáltatást kell állania, elveszti szemévilágát is, de az isteni jutalom fiát, Tóbiát éri, akit atyja adósságbehajtásra külföldre küld. Angyal kíséri a fiút, menyasszonyt szerez neki s kiűzi a menyasszonyból a démonokat is, melyek a nőt megszállották s eddigi vőlegényeit megölték.

Ebben az elbeszélésben fölismerték a hálás halott meséjének változatát. Ebben a mesében rendszerint a kegyetlen hitelező nem engedi eltemetni halott adósát. Egy arra vetődő nemes ifjú kiváltja a holtat s eltemeti. Ezért a halott, szolgálta képében, kíséri a jótevőjét, menyasszonyt szerez neki. Tóbit könyve kettéosztja a mesét: az érdemeket az atyához, Tóbit-hoz fűzi, a jutalmat fiához, Tóbiához. A hálás halot-tat pedig Isten jutalmazó angyalává teszi.

A mese elleni élt lát Gunkel Szentírásunk következő szép szavaiban: Ez az oktatás, melyet ma adok

neked, nem elérhetetlen számodra, nincs is messze tőled. Nincs az az égben, hogy azt mondhatnád, ki száll föl értünk az égbe, hogy elhozza nekünk, hogy tudunkra adja, hadd gyakoroljuk. Nincs is túl a tengeren, hogy azt mondanád: ki megy el értünk a tengeren túl, hogy elhozza nekünk, tudunkra adja s mi gyakorolnók. Hanem közel van hozzád ez az ige nagyon, szádban, szivedben, hogy gyakoroljad (Deuteronomium XXX. 11—14.). A ti meséitek — így értelmezi Gunkel ezt a helyet — beszélnek hőskről, kik elmennek a világ végére, tengeren túl, az égbe, hogy elhozzák a megmentő csodatárgyat: a csodavirágot, a csodagyümölcsöt, a csodamadarai, az élet vizét. Nem kell oly messzire mennetek. Ez a csodatárgy, az életadó, itt van az isteni tanításban, — csak gyakorolnotok kell.

De Szentírásunk nemcsak céloz a mesére, hanem föl is használja.

Szentírásunk könyvei közül a Jónásról szóló illeszti bele a maga oly magasrendű tanítását mesének keretébe: cethal elnyeli s kiveti a prófétát.

Meselelem, meseindíték, mesevonás, mesetörédék bőven akad Szentírásunkban. Mesére emlékeztet: Óg. Basannak óriás királya; a nagyerejű Sámson; az óriás Góliát; Bileam beszélő szamara; a tehének, melyek a szent frigyládát a filiszteusok földjéről hazahozzák; a hollók, melyek Illés prófétát táplálják; az oroszánok, melyek Dánielt nem bántják.

A mesére emlékeztet a kép a paradicsomról, a messiási korról, a jövődő városról, melynek alapja szafir, orozata rubint, kapuja karbunkulus. (Jes. LIV, 11, 12.).

Mint a mesében, úgy bibliánkban is gyakran a fiatalabbik testvér a különb. Ábel különb Kájinnál, Izsák Ismaelnél, Jákob Ézsaunál, kivált pedig József a bátyjainál.

Gunkel éles szeme egyéb mesevonást is észlel.

Tóránk első könyvében öszvéreitől vezérelve. Aná meleg forrásokat talál (Gen. XXXVI., 24.); ebben Gunkel a vezérlő állat meséjének elemét találja, amelyet mi magyarok a csodaszarvas mondájából ismerünk. Vékába zárva száll el a gonoszság Izrael földjéről (Zak. V.); Gunkel ebben az edénybe zárt gonosz szellemnek látja mását, hatását. Ámosz próféta félelmetesnek rajzolja Isten ítéletének napját: olyan, mint mikor valaki oroszlán elől menekül s rátámad medve, haza ér, de midőn fálnak támasztja kezét, kigyó marja meg. (Ámosz V.. 19.) A veszedelmek e láncolatában Gunkel változatai látja annak a példázati mesének, mely a Bavlam-legenda és még inkább Hüekert költeménye (Parabel) által lett híres: Vadállat elől menekülve ember egy kútba menekül, de ott — borzalom — a kút fenekéről sárkány tátja reá száját: belefogózik egy bokorba; látja, hogy a bokor gyökerén egerek, fehér és fekete egér rág s ez a menekülő mégis mohón szed a bokor bogyóiról. Ez az élet képe. Az embert a földi élet és a túlvilág veszedelmei fenyegetik; életének gyökerein a fehér és fekete egér. a nappal és az éjjel rág s ő mégis, mindenről megfeledkezve, sóvárogva szakít a bokor bogyóiból, az élet gyönyörűségeiből.

Gyakran a mese. vagy a meselem vándorol néptől néphez. Gunkel ilyen vándorelemet lát Putifárné vádjában (mása többek közt a Phaedra—Hippolytus tárgy), Jefta áldozatában (hasonlóan áldozza föl fiát a diadalmasan hazatérő Alaiandros). Jóna próféta megmenekülésében. Salamon Ítéletének (I. Kir. III.) mása található Indiában. Gunkel Indiát tartja e tárgy hazájának, míg Frazer a nagyobbszámú ind párhuzamot a Szentírás hatásának tudja be.

Mily lényegbeli rokonság áll fenn Szentírásunk egyes elbeszélései és a mese közt, abból is kiviláglik, hogy könnyen egymásba olvadnak. így Ézsau és Jákob, viszálya az örökségért, behatolt az afrikai

Maszai-törzs népies irodalmába. Igaz, a Maszaik amugyis sokféle bámulatos kapcsolatot mutatnak a zsidósággal. De behatolt a szudáni mesének leglényesebb elemei közé is. A szudáni Wagadu-époszban az atya pecsenyéért fölajánlja a hatalomkölcsonzó királyi talizmánt; szinte minden részlet arról, miként fog ki a fiatalabbik a bátyján, megegyezik a bibliai Jákob cselével. József történele mindenestől átment többek közt a szicíliai népmesébe, mely megteszi Józsefet *három* testvér legfiatalabbjának s a mesélül fölhasználható bibliai vonásokat meseegységgé kerekíti, íme, napjainkig eltart a népmesére a Szentírás hatása.

II. A mese a talmudban és midrásban.

Az az évezred, mely a Szent Íratok összefoglalására és lezárására következik, s amely a tannak, amórák, szaboreusok korát foglalja magában, a zsidó szellem alkotó nagy korszakai közt számot tesz. Ennek a kornak köszönhetjük mind a jáeruzsálemi, mind a babiloni talmudot, a midrás körében pedig az összes tannaita- s egyáltalában a legfőbb midrás-műveket. A talmud tárgya és célja, hogy az életei a vallástörvény által Isten szolgálatára szabályozza és megszentelje; már ezeket a törvényfejtegetéseket is áthatja az épületes oktatás; a midrás pedig merőben épületes irodalom. Miként a középkor nagy prédikátorai és moralistái, miként Temesvári Pelbart, Jacques de Vitry, miként Vincentius Bellovacensis át meg átszövik épületes Írásaikat példákkal, mondásokkal, elbeszélésekkel, szintúgy az aggáda is kiválik hasonlatainak, példázatainak, meséinek bősége által. Héberül a hasonlat neve masal, aramaeusul m'thal, mathla, ez a név jelöli a példázatot, az aesopusi mesét és a mesét egyáltalában is.

Nem egy bizonyságunk akad arra, hogy mesék és mesetárgyak el voltak terjedve. Hillélről, a leg-

első tannak egyikéről (I. század) azt tartja egy, igaz, jóval későbbi tudósítás (Masszechet Szófrim XVI., 9.), hogy megtanulta minden teremtménynek nyelvét, hegyeknek, domboknak, völgyeknek nyelvét, iáknak, füveknek nyelvét, vad- és háziállatok nyelvét, démonok nyelvét s megtanulta a meséket. Hillél híres tanítványáról, Rabban Jóchanan ben Zakkairól úgy szól a hagyomány (Sukka 28a, Baba Bathra 134a), hogy a vallástörvény és a csillagászat mellett nem hanyagolta el a ruhamosók meséit, a rókameséket, a démonoknak, fáknak, angyaloknak nyelvét sem. Rabbi Meirről, a II. század híres tannájáról beszél (B. Szanh. 386, 39a), hogy nyilvános előadásait harmadrészben a vallástörvénynek, harmadában az aggádának, harmadában a mesének szentelte; 300 rókameséje volt, ránk azonban nem maradt több, mint egy (más olvasat sz. három). Tréfaként hat, d,¹ tréfás túlzásában is jellemző, hogy egy nászlakomán Bar Kappara 300 rókamesével tartotta jól a társaságot, a vendégek úgy lestek a szavát, hogy az eledel kihűlt. (Kohélet R. ad I. 3., Vajjikra Rabba 28, 2.) Rókamese, mislé su'alím. ily kapcsolatban bizonytalán állatmesét jelent, mesét a rókáról, ámbár akadunk oly aggádikus rókára is. aki mesét mond, vagy legalább mondani szeretne.

Egyszer az oroszlán — így beszéli Genesis R. 78., 7. — haragudott az állatokra. A róka vállalkozik, hogy lecsillapítja, mert — így fogadkozik — 300 haragcsillapító mesét tud. Útközben megáll; hogy ő százat elfelejtett. Sebaj biztatják, 200-on is van még áldás! Újra megáll: megint százat felejtett. Végül megvallja, hogy mind a 300 kiment az eszéből, mindenkinek önmagának kell az oroszlánt megengesztelnie.

A) Az aggáda állatmeséje.

Mesegyűjtemény, olyan péld., aminőt az imént idézett aggáda Rabbi Meirnek tulajdonít, nem ma-

radt reánk. Egyes mesét, melyet másunnan ismerünk, kellő helyén alkalmazva találunk. Józsuá b. Chananja idején, így szól a midrás (Genesis R. 64., 10.). elhatározta a (római) uralom, hogy fölépíti a templomot Jeruzsálemben; Izrael ujjongva készül, — egyszerre abba kell hagyni az építést. A nép lázong. Józsuá ben Chananját bízzák meg, hogy lecsillapítsa. Mesét mond:

Az oroszlán zsákmányt ragadott, egy csont a torkában rekedt; jutalmat ígér annak, aki kihúzza. Az egyiptomi daru kiveszi a csontot és kéri a díjat. Az oroszlán korholja, — tréfál-e, nem nagy jutalom, hogy fejét békén dughatta bele az oroszlán torkába s békén vehette vissza?

Hasonlóan Izrael is örüljön, hogy bántatlanul megmaradhat. így alkalmazza Józsuá ben Chananja (Genesis R. 64., 10.) a mesét, melyet Aesopusnál (276., 276a), a farkasról és a daruról találunk.

Ugyancsak a görög irodalomból (Aesopus 31., 31a, Babrios 86.) ismert mesét alkalmaz az aggáda igen hatásosan. Kóhelet (V., 14.) panaszolja, hogy az ember mezítlenül. mint ahogy a világra jött. távozik belőle és semmit sem visz magával fáradságának díjául. Geniba amóra ezt mesehasonlattal szemlélteti.

Róka szőlőhöz ér, melyet kerítés véd; egy helyütt kis hasadékat vesz észre, nem bír átbújni rajta; három napig böjtöl, míg annyira lefogy, hogy átfér a nyílason. Eszik, megtelik, nem bír kimenni. Újra három napig böjtöl s kibújik a szőlőkert hasadékán. Búsan fordul vissza: szőlő, szőlő, mily szép vagy, mily szép a te gyümölcsöd, — minden benned dicséretre méltó, — de mi haszna, ahogy bemennek beléd, úgy jönnek ki belőled. Ilyen ez a világ (Koh. R. ad V., 14.).

Hamant fölmagasztalták, hogy annál mélyebbre bukják. Ezt példázza az aggádikus mese:

Egy gazdának volt kancája, szamara és sertése. A sertést mértéktelenül hizlalta, a kancát és szamarat mér-

lékkel táplálta. A kanca panaszkodik a szárnak: mily oktalan a mi gazdánk, fukarkodik velünk, akik munkáját végezzük, pazarol a sertésre, pedig az télenkedik. A szárnak megnyugtatta: eljön az idő, megéred bukását, hogy vesztére etetik. Eljött a calendae ideje, a sertést levágták. Mikor a szárnak csikaja elé eledelt tettek, jelt belőle enni. Anyja biztatja: nem az étel teszi, hanem a tétlenség. — így Human: trónusa magasabb volt a többiek trónusánál, végül fölakasztották. (Eszter Rabba VII., 1. ad III. 1.)

Amikor Isten a vasat teremtette, elkezdtek remegni a fák; de a vas így szólt: ha közületek egy fa sem száll belém (fejszenyélnék), akkor egyiketeket sem érhet bánatódás. (Genesis R. V., 10. végén; Aesopus 122., 123., 123er, Ahikari mese; Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes III., 20.). — Itt az erkölcsi alkalmazás az olvasóra van bízva.

Mózes kötelezte Izraelt, engedelmeskedjenek a vezetőknél, kiket följök rendelt. Jósua ben Lévi erre alkalmazza a következő mesét.

A kígyónak farka megsokalta, hogy ő járjon a fej után, maga vállalkozott a vezetésre; vizes árokhoz ért, belebukott; tűzhöz ért, megperzselődött; tövisekhez ért, közéjük vetődött. Amikor a kicsinyek járnak a nagyok után, Isten segíti a nagyok határozatát; ha nagyok járnak a kicsinyek után, mind elbuknak. (Deuter. R. I., 10., v. ö. Aesopus 344., Chauvin, Bibliographie III., 35.)

Szarvat kívánt a teve, még a fülét is lemetélték (Szanhedrin, 106a). Ebbe a közmondásba rythmizálódott egy régi mese (Aesopus 184., Babrios 161ab). Az irigységnek hasonló bűnhődéséről szól más aggádikus mese is. Eleinte hold és nap egyformán osztozott az uralkodásban. De a hold panaszra ment Istenhez, hogy egy koronával nem élhet két király. Erre megbüntette őt Isten: menj, válj te kisebbségé (Chullin, 60b).

Néha egy-egy célzás visz mesének nyomára. A talmudi közmondás: legyen az ember mindig simu-

lékony mint a nád s ne merev mint a cédrus (Taanit 20b) nyilván a tölgyről és a nádról szóló híres mesére (Aesopus 179rc) utal. A midrásnak intelmét: ne tégy rosszal jól, nehogy téged rossz érjen (en. R. XXII., 8.) joggal magyarázzák a mesére, melyben egy vándor életre ébreszti a megdermedt kígyót, ez pedig nyomban halálra marja megmentőjét (Aesopus 97ab),— így alkalmazza már a későbbi midrás és Ben Szíra aífabétája. — A hazugnak az a bűnhődése, — tanítja a talmud íSzanhedrin 89b) — hogy akkor sem hisznek neki, amikor igazat mond; ez a tanulság nagyon könnyen levonható Aesopus (353. sz.) meséjéből a hazudozó pá sztorimról, aki többször felriasztotta a szomszédjait, hogy jön a farkas, s végül, mikor a farkas valóban jött, póruljárt. — Figyelemreméltó a midrás (Eszter R. ad III., 6.) szentenciája: ha az agyagfazék ütődik a vasedényhez, jaj a fazéknak, ha a vasedény ütődik az agyagfazékhoz, jaj a fazéknak. Hasonlót tanít Szíraeh bölesége (XIII.. 2.) is: mi-féle barátságra léphet a fazék a vasüsttel? Ez hozzá ütődik, amaz szétzúzódik. Ez a példaszó, melyet Cervantes Don Quijoteje is használ, nyilván abból a meséből ered, melyet Avianus (XI.) és La Fontaine (V. 2. Le Pot de terre et le Pot de fer) közöl: a vasfazék unszolására az agyagfazék utrakelt vele, útközben egyre egymáshoz ütődnek, az agyagfazék szétzúzódik.

Néha az aggádai mesének azonos megfelelőjét nem találjuk, csak változatát. Példák:

A számár mint vámszedő az oroszlántól is vámot kér. Az oroszlán széttépi s a rókára bízza, darabolja szél a tagjait. A róka elcseni a szívet s maya eszi meg. Az oroszlán számon kéri. A számárnak — viszonozza a róka — nem volt szíve (esze), hisz' különben nem kért volna vámot az oroszlántól. (Jalkut, Exodus 182.)

Landsberger (Fabeln des Sophos, LXXII.) érdekes párhuzamot hoz Babriosból (25.): a

róka kétszer is elcsalja a szarvast az oroszlán-hoz, második jövetelekor oroszlán széttépi, róka megeszi a szívét, s mikor az oroszlán keresi rajta, tiltakozik: hogy lehetett volna a szarvasnak szíve, mikor így vesztébe rohant. (Aesopusnál is 243. sz.) Távlabbi a rokonság a következő mesénél.

Ar oroszlán lakomát rendez az állatoknak; mennyezetül a meghívottak fölött megölt vadállatok bőre kerül el. Lakoma közben a vendégek énekben kívánnak gyönyörködni. Minden szem a rókára irányul, ez rázendít: amit nekünk fõnn mutat, megmutatja majd lenn is. (Eszter R. VII, 3.)

A rókának balsejtelme hasonló mint az aesopuái mesében (246.). ahol „vestigia terrent”: az ijeszti, hogy az oroszlán barlangja felé sok nyom vezet, onnan egy sem vissza.

Van rá eset, hogy az aggáának nem találjuk párhuzamát a többi meseirodalomban. Előadásával és megkapó alkalmazásával kiválik Akiba meséje. Egyszer a kormány megtiltotta a tóratanulmányt. Rabbi Akiba mégis nagy gyülekezetben folytatja előadásait. Pappus ben Jehuda figyelmezteti a veszedelemre. Akiba példázó mesét mond.

Róka víz partján járva látja, hogy a halak összebújnak. Kérdi a róka: mi előtt rejtőztök? Felelik a halak: a hálók előtt, melyeket az emberek kivetnek reánk. Erre a róka: vajha a szárazföldre jönnétek, hogy együtt lakhassunk, miként együtt laktak őseink. De a halak visszautasítják: te rólad mondják, hogy az állatok legokosabbja vagy? Te vagy a legoktalanabbja, — ha már életünk elemében így kell félnünk, halálunk helyén mennyivel inkább kellene. Hasonlóan járunk — végzi Akiba -- mi is; ha most félnünk, mikor a tórával foglalkozunk, amely pedig „életünk és napjainknak tartóssága” (Deuter. XXX., 20.), mennyire kellene félnünk, ha fõlhagyunk a tóratanulással. (Berachol 61b, Mídras Misié IX.)

Néha. úgy látszik, a Szentírás adott ösztönzést meseköltésre. Midjan és Moab szövetkezik Izrael ellen. Olyan ez, mint mikor két marakodó kutya megbékül, hogy együttesen szembeszálljanak a farkassal (Szanhedrin 105b). „Oh! akik vágyódtok a/. Örökkévalé) napjára, mirevaló nektek az Örökkévaló napja, hiszen sötétség az és nem világosság!” mosz prófétának (V., 18.) ehhez a szózalához fűződik a következő mese:

A kakas és a denevér várták a hajnalt; a kakas megszólal: én várom a hajnalt, mert világossága nekem világosság, de neked mire való a világa „? (Szanhedrin 98b.)

De a mesekutató vértette magát a kísértés ellen. — nem mindenki tudott neki ellentállani. — hogy valamely elbeszélésnek zsidó eredetet tulajdonítson, mert találóan illeszthető a Szentírás szavához.

A héber irodalom művészien ért hozzá, hogy idegen tárgynak is zsidó, bibliai színezetet adjon, íme, figyelemre méltó példa. Rabbi Jochanan beszéli, hogy Rabbi Meirnek 300 rókameséjéből nem maradt reánk más, mint: Az atyák ettek éretlen szőlőt s a gyermekeknek vásott meg tőle a foga (Jech. XVIII., 2.), Igazságos mérleg, igazságos súly (Levit. XIX., 36.), Az igazságos kiszabadult a veszedelemből s helyébe jutott a gonosz. Prov. XI. 8.). A talmud szövege (Szanh. 38.. 39.) egyebet sem ad, mint ezt a célzást, azaz ezt a három bibliai verset. Rasi azonban, nyilván megbízható hagyomány alapján, kifejtí a szűkszavú célzást.

„Meséről van szó. A róka rászedte u farkast, rábírván, hogy szombat előnapján menjen be a zsidók udvarába, készítse velük a szombati ételt s lakomázzék velük; de a zsidók összeálltak, botokkal kiverték. A farkas meg akarja ölni a rókát. Ez mentegetődik: a farkast azért verték el, mert atyja ajánlkozott, hogy a zsidókat segíti a lakomakészítésben, de azután elévett előlük mind-

den jó falatot. A farkas fölháborodik: hát én lakoljak atyámért? Igen, — vizonozza a róka — mert ha az atyák esznek éretlen szőlőt, fiaiknak foga vásik belé. De jer velem, folytatja a róka, mutatok helyet, hol jóllakol. Elvezette egy kúthoz, melynek rúdján két vödör lógott. A róka beült az egyik vödörbe, az leszállt a kút aljára, másika fölemelkedett. A róka úgy tesz, mintha sajtban-húsban dúslakodnék; elhiteti a farkassal a kútban tükröződő holdról, hogy az kerek sajt, — a farkas lekíváncozik. A róka biztatja, üljön be a másik vödörbe. A farkas leszáll, a róka vödre felemelkedik, kiugrik belőle s diadalmaskodik: az igaz megmenekült a veszedelemből s helyébe jutott a gonosz. Hisz ált: igazságos mérleg (már mint a kút két vödre).

A zsidók udvara, a pénteki lakomakészítés, a szombati jó falat s tetejében a három fényesen találó vers a Szentírásból, — mindez oly zsidóul tűnik től s mindez valójában a régi aesopusi mese. (Aesopus 46., Bolté—Polivka III., 192., Anti—Aarne 30, 31.)

Egyúttal pedig világos ezen a példán, hogy a régebbi irodalom néha csak példálózik, az élő hagyomány (ezúttal Rasi tökéletesebben, Hai Gáon homályosabban) azonban megőrizte a teljes tartalmat és a kapcsolatokat.

B) A (voltaképeni) mese az aggáadásban.

Az élő néphagyomány sokkalia gazdagabb, mint a ránkhagyott irodalmi emlékek. Ezt tapasztaltuk az állatmesének, az úgynevezett aesopusi mesének terén, ugyanezt észlelhetjük a voltaképeni mesénél is. A talmudnak egy-egy szava mögött néha egész mese rejlik. Pl. arról folyik a vita, vájjon a gyász megtöri-e az érzékiséget. Nem, mondják a tanítók, példa rá a nő, aki kivitte a halottját. Ennek a sovány utalásnak (ártalmát kifejti R. Chananel, XI. századi rabbi:

Egy özvegyasszony sírt, panaszkodott, gyászolt férje sírján; mellette egy katona őrizte a király parancsára egy fölakasztottnak a holttestét; az őrt álló katona szerelemre csábította a vigasztalhatlannak látszó özvegyet; közben ellopták a fölakasztottal, az őt megijed, de a nő megnyugtatta és megmenti: kiveszi sírjából a férjét s oda téteti az akasztófára (Tószatól Kiddusin 80b).

Íme, az ephesusi matrónának. a hűtlen özvegynek világbejáró tárgya a haláchai fejtegetés egy-két szavába szorítva. Egy másik példa. Szó van a bizalom erejéről. A talmud bizonyosággal fölhozza a kutat és menyétet (Taanit 8a). szóval sem többet. De magyarázóinktól megtudjuk az egész mesét.

Egy leány hazafelé tartva, útközben kútba esik. Arra jön egy fiatal ember s kérdi, felesége lesz-e, ha kihúzza. Megesküsznek, hogy csak egymáséi lesznek. De ki legyen a tana? Épp egy menyét fut el a kút mellett. Megegyeznek, legyen tanújuk a menyét és a kút. Mindegyikök hazamegy. A leány állja a kötést. A férfiú azonban más nőt vesz el. Fia születik, a menyét megharapja, a gyermek belehal. Másik gyermekük születik, — beleszik a kútba. Felesége kérdi, miért oly különös a sorsuk. Ekkor megemlékezik a férj régebbi esküjéről a menyétre és a kútra. Neje tanácsára elválnak, a férfiú elveszi első menyasszonyát.

Íme, a talmud két szóba beleszorít kerek mesetárgyat. Bizonyára még sokan emlékeznek reá, hogy ez a tárgy dalszínművé földolgozva is (Sulamit címén) fölötte hatásosnak bizonyult.

Még egy harmadik példa. Fölsorolják Rabbi Akiba gazdagságának hat forrását, köztük pusztán egy szóval „egy matrónát”. Rasi és a mesegyűjtő Rabbi Nisszim, valamint Babbénu Asér elmondják a matrónának mesét.

Egyszer a rabbiknak sok pénzre volt szükségük iskolájuk céljára. Elküldték Rabbi Akibát egy gazdag matrónához. Az készséggel kölcsön adta a nagy összeget,

de kezeseket kért: kezesekül kivonta Istent és a tengert, meh/ mellett háza állott. Rabbi Akiba följajánlotta ezt a kezeséget. Amikor a visszafizetésre kitűzött idő elérkezett, R. Akiba megbetegedett nem bírta elhozni a pénzt. A matróna oda állott a tenger partjára, mondván: oh, világnak Ura. nyilvánvaló és tudvalevő előtted, hogy Te Reád és a tengerre bíztam pénzemet. Ekkor Isten a bolondság szellemét szállotta a császár leányába, a leány elment a császári kincstárba, a drágaságokat ládába rakta és a tengerbe dobta. A tenger a ládát oda vitte a matróna háza elé, a matróna átvette. Mikor R. Akiba felgyógyult, azonnal elvitte a pénzt a matrónához s igazolta késedelmét. De a matróna nem fogadja el: ő, úgymond, már a kezesekhez fordult s tőlük megtérült a követelése, a pénz Rabbi Akibáé maradt s megvetette gazdagságának alapját. (Bab. Nedarim 50«, Rasi, Ran, Ros.)

Ez az aggádikus mese behatolt a keresztény egyház legendájába is.

Ezekben a példákban a fálmud korának meséit megőrizte a reákövetkező gáoni kor. Egyébként is bírnak következtetni mesékre, melyek a talmud idején éltek. Olvassuk pl. egy jámbor amóráról, hogy imája elűzte a démonokat. Egy veszedelmes démon hétfejű sárkánynak képében rémítette, a jámbornak minden imaszerű lebomlására lehullott a sárkánynak egy-egy teje (B. Kiddusin 295). Nyilvánvaló, élt tehát a hétfejű sárkányról mindmáig annyira elterjedt mese, csakhogy a karddal vagdalkozó sárkányölő hős helyébe az imával csodát művelő jámbor lépett. A meséből így legenda lesz.

Erre még egy példa. A Szentírás beszéli, hogy Dávidot az ő hadvezére, Abisai, megmentette a filiszteus őriástól. (II., Sam. XXI., 16., 17.) Az aggada ennek a megmentésnek meseszerű fordulatait színezi:

Dávid király sólyomvadászatra indul. A sátán szarvas alakjában tűnik föl előtte s így elcsalja Nób országába. Góliát öccse ráismer, meg akarja rajta torolni bátyja halálát, borprés alá dugja Dávidot, de csoda történik, az

olaj a prés alatt meglazul, Dávidnak nem esik bántódása. Közben Dávid hadvezére, Abisai, szombatra készül; fésülködés közben vércsöppet lát (vagy egy galamb parasztos sorsa figyelmezteti a veszedelemre), felpattan Dávid öszvére, N öbba vágtat; itt az óriásnak anyja guzsalyá-vul meg akarja ölni, de Abisai széthasítja fejét és meg-menti Dávidot. (Szanhedrin 95a).

Íme a hajszolt vadtól sorsa felé vezérelt hős (nekünk magyaroknak a csodaszarvas regéje által ismert motívum), a bajtárs veszedelmét jelző vércsöpp (life-token), a csodásan gyors nyargalás, a varázs-guzsaly, — szóval a hagyományos meseelemek együttesen biblia-magyarázó legendává kerekítve.

Ma már nem a mesetárgy alakításában, néha leg-:i!ál) alkalmazásában észlelhető az épületes, oktató célzás. Nevezetes példa reá a sántáról és vakról szóló példázat.

Egy kertet a gazdája sántára és vakra biz; de a s(n/a a vaknak a hátára ül s így fosztogatják a kertet. Ha-sonlóan a test és a lélek, melyek egymás nélkül bűnre))em volnának képesek, együttesen vétkeznek. (Szanhedrin 9 ab, V. ö. Goldziher, Előadások az Iszlámról. Bpest. Akadémia, 1912. 322., 328.!)

Néha mesetárgyra ismerünk a hasonlatban, mely a Szentírás magyarázatára szolgál. Pl. Az első emberpár bűnbeesését a midrás ekkép szemlélteti.

Egy férj szabad rendelkezést enged a feleségének mindennel, ami házában található, csak azt hagyja meg neki, hogy maradjon távol az egyik hordótól, melyben kígyót és skorpiót tart. De az egyik szomszédasszony el-hiteti a növel, hogy ebben a hordóban a férj drágaságo-kat tartogat egy másik asszony részére. A félrevezetett feleség belenyúl a hordóba, kígyó marja, skorpió szúrja. (Genesis Rabba, XIX., 10.)

Íme a főbb meséből, pl. a Kékszakállból ismert motívum: mindenüvé szabad menni, nézni, csak egy helyre nem.

Gyakori az oly aggáda, melynek tárgya a mesében népszerű. Több változatban találkozunk a szombattisztelő Józsefnek csodás jutalmazásával.

Egy gazdag pogány vagyont érő gyöngyöt visel sisakján. Vihar a vízbe veti a gyöngyöt, hal nyeli el. József a szombat tiszteletére halat vásárol s benne megtalálja a drága gyöngyöt. (B. Sabbat, 119«.)

Félreismerhetetlen párhuzam a Polykrates gyűrűjéről szóló elbeszéléshez.

Ismeretes Salamon király mondája: Asmódai a király alakját ölti s bitorolja trónusát (Gittin 68ab). Ezt a tárgyat földolgozta Singer Leo drámai költeményé, Pékár Gyula pedig novellává. Hasonlóan Jovianus császár is lakol elbizakodottságáért: angyal ölti alakját s elfoglalja trónusát, míg a császár vezekel. (Bolte-Polivka." III., 110., 217.)

Babrios egy meséje a midrásban hasonlatképp alkalmaztatik. Babrios 74. meséje elmondja, hogy a ló, ökör és kutya dideregve menekül az emberekhez, itt menedéket találnak s megajándékozzák éveikkel, helyesebben tulajdonságaikkal. Ezért az ember fiatal korában rátartó mint a ló. élte derekán dolgoz mint az ökör, öreg korában mogorva mint a kutya. A midrás mellőzi a bevezetési, viszont az embernek hasonlóságát az állatokhoz még továbbviszi:

Az ember eleinte olyan, mint a királyfi, akinek mindenki hódol; majd olyan, mint a sertés, minden zugban kutat, mindent szójához visz; majd olyan, mint a gödölye, ugrándozik, pajzánkodik; majd rátartó, mint a iá; mint házas ember hasonló a megnyergelt szamárhoz; mint családátya tolakodó, akár a kutya, hogy övének eledelt szerezzen; vén korában majomhoz lesz hasonlónvá. (Low Leopold, Die Lebensalter. 22, 371.)

Még halachai háttérrel is akad mese. A bíróság, úgy szól a törvény, figyelmezteti azt, akit megesket, hogy nem az ő gondolatára (esetleges reservatio

nientalis-ra) esketik meg, hanem a törvényszék és az Isten szándéka szerint. Miért? A nádpálcának esete miatt, mely Rába előtt játszódtott le.

Két pörös fél jött ugyanis Rába elé: az egyik pénzt követel a másiktól. Fizess, mondja Rába az alperesnek. Fizettem, felel az. Akkor esküdjél meg reá, itél Rába. FJskii előtt az alperes odaadja botját a fölperesnek s azután megesküszik, hogy ő mindent visszaadott. A fölperes dühében földhöz vágja a botot, melyet kezébe nyomott volt ellenfele, a botból kihull a pénz. így akart az adós kifogni az eskün. (Heinrich Günter, Die christliche Legende des Mittelalters. Heidelberg, 1910., 61., 71., 73. 1. Revue des Éludes juives, 1911., LXII., 312. 1.)

Ez a mese a talmudban is, a midrásban is ismétlődik, de megvan már előbb Konon-nál, később pedig a keresztény legendában és Cervantes Don Quijote-jében.

Halachikus színezetű még a Simon ben Jóchaihoz fűződő mese, mellyel alább (29. 30. 1.) a truíák sorában találkozunk: azaz némikép halacha-ellenes, mert mintegy rációfol arra a tételre, hogy tiz évi gyermektelen házasság után a házastársak váljanak el.

A talmud számos meséből még csak egy példát, párhuzamul a Jóka ördögéhez.

A római kormány üldözi a zsidókat, eltiltja őket vallásos szertartásaiktól. Rabbi Simon ben Jóchait, akiért már sok csoda történt, küldik Rómába. Találkozik démonnal, Ben Temaljonnal. Ő ugyan inkább angyalt kívánna megmentenek, de beletörődik, hogy démon van segítségére rendelve. A démon előre siet Rómába, megszállja a római császár leányát s csak Simon ben Jóchai szavára hagyja el a leányt. Jutalmul Simon b. Jóchai eltepheti a zsidók ellen kiadott végzést. (Meilah. Hab.)

íme a Jóka ördögének egyik eleme: a démon szívességből a kegyeltje iránt megszáll királyleányt s csak kegyeltje démonüző szavára hagyja el a megszállottat. A későbbi héber irodalomban Jóka ördögének egyéb elemei is találhatók.

C) Éles elme próbája, trtita, csali mese az aggáában.

A mesének egyik világirodalmi változata az oly elbeszélés, melyben a hős meglepő bizonyosságait adja éles elméjének. Ez a tárgy a tahnudtól az 1001 éjszakaán át Voltaire Zadigjáig és Dugonics Cserei-jéig ki-sérhető.

A talmud (Szanhedrin 104ab) beszéli:

Ahová a zsidók eljutnak, úrrá lesznek uralkodók fölött. Két zsidót elfogtak Karmel hegyén. Odaszól egyikük a másikának: a teve, mely előttünk jár, fél szemére vak, meg van rakva két tömlővel, egyikben bor, másikban olaj van; a két ember közül pedig, akik hajják, az egyik izraelita, a másik pogány. Ezt a beszélgetést meghallgatja a két fogolynak őre s kérdi: keménynyakú nép fiai, honnan tudjátok mindezt? Megmagyarázzák neki: a teve félszemű, arról az oldalról, melyen lát, eszik, amerre nem lát, nem eszik; boros és olajos tömlővel van meg-rakva, mert a bor lecsöpög és beszívódik, az olaj lecsöpög s fölül úszik; hogy pedig a tevehajtók egyike zsidó, másika pogány, az illemtudásuk fokából látható. A fogolyőr a teve után szalad, meggyőződik, hogy a két fogolynak igaza van, megcsókolja őket, lakomát csap részükre s szabadon bocsátja őket.

A midras Éeha Rabba ismeri ezt az elmepróbát is, de fölhoz egész sorozatot, hogy kimúlással a jeruzsálemi ember észbeli felsőbbiségét az athéni fölött.

Szól négy jeruzsálemi emberről, aki Athénben meg-száll. Gazdájuk megvendégeli őket, majd ágyat vet nekik, de az egyik ágy törött s csak neki van támasztva a másiknak. Athéni gazdájuk hallotta, mily elmések a jeruzsálemiek, meg akarja hallgatni őket, s azért fölöttük készített ágyát. Fölkel az, kinek a törött ágy jutott: azt hiszitek, ágyon fekszem, nem fekszem én, csak a földön. Mondja a másik, a húsnak is, melyet ettünk, kutyaize volt. Mondja a harmadik: a bornak is, melyet este ittunk, temetőize volt. Mondja a negyedik, a ház ura sem fia annak, kit atyjának hisz. — 4 hallgatódzó athéni utána

jár a dolognak s beigazolja látja a négy jeruzsáleminek a megfigyelését.

Ez a két mese együtt adja az 1001 éjszaka egy híves elbeszélését a yemeni szultánról és három fiáról.

Ezek az elmepróbák a Siralmak Könyvének midrásában arra szolgálnak, hogy a jeruzsálemieknek elmésségét tüntessék föl, még pedig az ókori műveltség első városának, Athénnak lakosaihoz képest. Íme a jeruzsálemi elmésségnek egy másik példája.

Egy jeruzsálemi ember meghalt idegen vidéken; halála előtt mindenét átadta házi gazdájának, meghagyván neki, hogyha fia eljön Jeruzsálemből, csak úgy adja át neki vagyonát, ha három okos dolgot cselekszik. A város emberei elhatározzák, hogy senkinek, ki felőle kérdezősködik, nem mondják meg, hol lakik a meghalt jeruzsáleminek házigazdája. De mikor a fia megérkezik, csellel él. A város kapujánál meglát egy embert egy nyaláb fával, Kérdi, eladó-e. Eladó. Akkor vidd ennek meg ennek az embernek (itt megnevezi atyja házigazdáját) házába. Elviszi, a jeruzsálemi meg nyomában a házba ér. Ez volt az egyik okosság. Asztalhoz ültetik. Öt csirkét tálnak. A jeruzsáleminek, bármennyire szabódik, osztania kell. A házigazdának és feleségének egyet ad, a ház két fiának egyet, két leányának egyet, magának kettőt tart, úgy hogy minden csoportra (két ember és egy csirke vagy egy ember és két csirke) három jut. Ez volt a második okosság. Este hízott tyúkot tálnak. Megint a jeruzsáleminek kell osztania. A fejet odaadja a házigazdának, hisz ő a ház feje: a belsejét a háziasszonynak, mert az ő belsejéből származnak a ház gyermekei; a két combot a ház két fiának, mert ők a háznak oszlopai, a két szárnyat a ház leányainak, mert ők elszállnak hazulról férjeik házába, a tyúk hajóját (derekát) magának tartotta, mert hajón jött és hajón meg. így tehát a jeruzsálemi megcselekedte a harmadik okosságot is s megszolgált atyjának örökségét. Meg is kapta.

Ez az anekdota is megjárta a föld nagy területeit. De kiváltképp érdekes s közeláll a midráshoz az

a változnia, melyei Benedek Elek jegyzett föl a Székely Tünderország-ban. Péter és Pál szomszédok. Péter a szegény. Pál a gazdiig. Péter egyszer elhossa kakasát az urasághoz. Asztalhoz ültetik. Neki kell elosztania. „Erre Péter maga elé vette a kakast, levágta a lejtét, s azt a gazda tányérjára tette ezekkel a szavakkal: „A feje az úré, mert ő a ház feje.” Azután a nyakát vágta le, s ezt a gazdasszony tányérjára tette: „A fej és a nyak egyek, — monda Péter, — a Szentírás szerint is a férj és a feleség egyek, tehát a nyak az asszonyt illeti.” Most a kakas két szárnyát vágta le s odaadta a fiuknak, hogy jobban tudjanak írni, a két lábát pedig a leányoknak, hogy jobban tudjanak táncolni. „A maradékot” Péter bekebelezte. Az uraság kacag Péter furfangján s megajándékozta borjával, birkával. Megirigyli a gazdag Pál szomszéd s ötször akkora jutalom reményében öt kakast visz az uraságnak. Az uraság állát Pál irigy szándékán, s eleinte nem akarja elfogadni az önző ajándékot. Végül megsütik az öt kakast s a házigazda hozzáfordul: „Az én házamnál az a szokás, hogy aki hozza az ajándékot, az is ossza el. Ha jól osztod, hasznát veszed, ha nem, huszonnégy botot veretek reád.” Pál tehetetlen. Elhívattják Pétert. Péter a szent háromságot követi: „a nagyságos úr, a nagyságos asszony és egy kakas egy háromságot tesz; a két úrfi és egy kakas nemkülönben; a két kisaszony és egy kakas is egy háromság. A háznép kacag, Pálra huszonnégy botot veretnek. Pétert, házzal, telekkel megajándékozzák.”

A székely mese ekkép befejezésével az „Egyszer volt Budán kulyavásár” körébe vonja a tárgyunkat. A budai kutyavásárnak is van megfelelője az aggá-dában.

Hadrianus császár Tiberiasban meglátott egy ag-gastyánt, ki fűgét plántált. Kérdi tőle, hány éves. Száz éves. „Hát reméled, hogy még eszel ebből a fűgéből?”

„Ha megérem, eszem, ha nem, akkor úgy mint atyáim fáradtak értem, én fáradok fiáimért. Hadrianus föl-szóltja, ha eszik még a fügeből, adja Indiára. A füge megterem, az aggastyán kosárral visz belőle a császárnak. A császár megtölteti kosarát aranyakkal. Udvari emberei csodálkoznak, hogy ezt az öreg zsidót ennyire megtiszteli. De a császár rájuk szól: teremtője kitüntette, ne tüntet-ném ki én? Az öreg zsidónak volt egy szomszédja, ennek felesége kaján természetű. Rábeszélte urát, hogy egy zsák-kal vigyen fügét a császárnak. Oda ér zsákjával a palota elé, az öröknek megmondja, fügét hozol), mert a császár a fügét arannyal fizeti. Hadrianus megtudja a kapzsi szándékát, meghagyja, hogy mindenki a fejéhez vágjon egy fügét. Haza megy s főlhányja nejének: lám, ezt a tiszteletet neked köszönöm. De az aszony még gúnyolja: örülj, hogy füge volt s nem ethrog, hogy érett volt s nem zöld (kemény). (Kohleth R. II., 20.)

Az elme próbáinak egy másik sorozata ahhoz a tárgyhoz fűződik, mely mint az okos leány meséje magyar népünknel is otthonos. Az okos leánytól megtalált megoldások is megvannak az aggádában. Megint egy athéni emberen fog ki egy jeruzsálemi. Az athéni törött mozsarat hoz szabóhoz, varrja össze. A jeruzsálemi szabó odaad az athéninek egy marék fővenyi, sodorjon belőle fonalat, azzal majd összevarrja a mozsarai. (Echa Rabba!.. 7.) Hasonló furfanggal válaszol R. Jósua b. Chananja is (Becliórot 8fr). „Az okos leány” tárgyának egyik változata gulyás leányáról szól. kit királyfi vesz el azzal a kikötéssel, hogy nem szabad ellenére szólnia. Mikor egyszor az okos nő helyreigazítja a királyfi egy igazságtalan ítéletét, férje visszaküldi atyjához, de megengedi neki, hogy elviheti, ami neki legkedvesebbje. A nő altatót kever férje italába s öt magát viteti el magával atyai házába. A király megengesztelődik. Egymáséi maradnak. A „Weiber von Weinsberg”-mondának ez a nevezetes motívuma már az aggádában is található.

Szidónban egy házuspárnak 11 évig nem volt gyermeke. Ilyenkor a házastársak el szoktak válni. A házaselek Simon b. Jóchaihoz fordulnak. Ez ajánlja nekik, hogy úgy, amint lakomával keltek egybe, váljanak el lakomával. Megülik a lakomát. A férj fölajánlja a nejének, vigye magával, amit legjobban szeret. Midőn a lakomától a férj elszunnyad, felesége elviteti saját atyai házába. A szokatlan helyen éjfélkor fölriad a férj: Hol vagyok ?? Xem megmondtad-e, elvihetek mindent, amit kívánok, mi sen} kívánatosabb nekem mint te. Újra egymáséi, Simon b. Jóchai imájára Isten megáldja őket gyermekekkel. (Pcsziklu od. Buber 147., Sir Rabba I., 4.)

Még a hazug mese képtelen csodákról sem ismeretlen az aggáában. Ezek a mesék leginkább Habba Bar Bar Chanah-hoz, az ámórák Münchhausenjéhez fűződnek. (Baba Bathra. 73—74.) Egyik csodálatos utazásán pl. kikötnek egy szigeten, de midőn tüzet gyújtanak, megrázkódik a szigetnek vélt halszörnyeteg, el kell menekülniük.

Manapság már széltiben és teljességében elismerik az aggáda jelentőségét a mese- és tárgytörténet részére. Perles József, Grünbaum (Max) és Jacobs számos példán mutatták ki az aggáda hatását a muszlim legendára és az arab mesére. Victor Chauvin nagyszabású gyűjteménye (Bibliographie des ouvrages arabes) lelkiismeretesen összeállította a vonatkozásokat, kapcsolatokat. Oskar Dahnhardt hatalmas anyaggyűjtése folytán általában (pl. Richard M. Meyer) fülismerik, hogy az aggáda egyik lárgyküszvetítő tárháza Nyugatnak. Günter pedig meggyőzően és bő bizonyságokkal mutatta, mily erősen és gazdagon hatolt be az aggáda az egyház legendájába.

III. Pseudonym mesegyűjtemények.

A nagykiterjedésű talmud- és midrásirodalom megannyi kötetének az a közös vonása, hogy egyetlen egy könyvről sem tudjuk, ki a szerzője, vagy szerkesztője, kinek köszönhetjük jelenlegi alakját. Egyes mondások, magyarázatok, elbeszélések ugyan hozzáfűződnek megnevezett tanítókhoz, de a mű mint egész nem nevezi meg szerzőjét. Ámde csodálkoznunk kellene, ha a héber irodalom, mely oly gazdag pseudepigraphikus (nem igazi szerzőjüknek tulajdonított) művekben, nem mutatna föl pseudonym meséket. Fölmutat. Mi itt be akarunk mutatni egy gyűjteményt, mely Ben Sziráról van elnevezve és egy mesét, mely Maimuni fiának. Ábrahámnak szerzőségével kérkedik.

A) Ben Szira alfabétája.

Jézus Szira (Szirach) példabeszédei, melyek ugyan nem a Szentiratok kánonjában, de legalább az Apokryphákban helyet találtak, melyeket a talmud óta a zsidó irodalom sokszorosan idéz, fölhasznál s melyeknek héber eredetijét is megtalálták napjainkban, alkalmul vagy ürügyül szolgáltak arra is, hogy meséket fűzzenek hozzájuk. Már mindjárt Ben Szira élete is mesévé alakul. Ben Szira itt Jeremiás próféta leányától származik csoda által.

Egy éves korában már iskolában adja elő alfabétáját, öt éves korában ismeri a fáknak, angyaloknak, démonoknak nyelvét, a rókameséket. Különböző szerkezeteiben a könyvecske a következő meséket adja:

1. *A hálás hal.*

Atyjának meghagyását követve egy ifjú morzsát szór a vízbe. Egy hálás hal elvezeti őt a levithanhoz;

ez megtanítja őt 70 nyelvre, közülük az állatokéra. A hallók beszélgetése, melyet megles, kincsnak vezeti nyomára.

2. Jól a rossznak.

Azt a hollót, mely a megelőző mesében az ifjúnak elárulta a kincset, engedetlensége miatt megöli az atyja. De fű segítségével megint életre kelti. Az ember kipróbálja ezt a fűvet egy holt oroszlánon, a föltámadt oroszlán megöli.

Hasonlít ehhez Aesopus (97.) meséje a megdermedt kígyóról, mely életreélesztőjét halálra marja.

3. Ha Isten úgy akarja.

Gazdag kereskedő bevásárlásra készül; sokkal beszél terveiről, anélkül, hogy hozzátenné, ha úgy akarja Isten. Illés próféta inti, de a kereskedő csak nem okul. Mindannyiszor póruljár. Végül enged Eljahunak s gazdag jutalmat ér.

4. Ló fej nélkül.

Ben Sira bölcsesége félelmetes Nebukadnezár királynak. A király pazar jutalmat ajánl neki, ha Ben Sira önmaga ellen ad tanácsot. Erre Szira elmondja a lónak esetét, melynek bőséges takarmányt ígértek, ha odaadja a fejét.

Az Ábrahám legendában Terach hasonlót mond Nimródnak, ki tőle fiát Ábrahámot kéri.

5. Aetiologiai mesék elemei. Aetiologiainak, okfejtőnek, az oly mesét nevezzük, mely a természet jelenségeinek magyarázatát igyekszik adni, például miért nem tud a gerliec szebb fészket rakni, miért rövid a medve farka, miért mindig zöld a fenyő, miért kanyargós a Tisza folyása, miért sós a Holttenger vize, miért kisebb a hold a napnál. Ben Szira alfabétája is számos jelenségnek adja meseszerű okát.

a) *Minek teremtette Isten a szűnyogokat?* Azért az egyért, mely Titus császárt megöli.

b) *Minek teremtette Isten a darázsát és a pókot?* Azéri az egy darázsért és pókért, mely megmentette Dávid életét. A darázsról, mely Dávid veszedelmének pillanatában megszúrta Abnert, egyébként alig esik s/ó.

A legenda történetében sokkal több változata van a pók meséjének.

Mikor Saul elől Dávid egy barlangba menekült, künn egg pók a nyilas körül hálóját szőtte. Saul oda-vetődik, látva a pók szövését, nem megy be, azt vélvén, hogy ha Dávid ide bujt volna, eltépte volna a pókhálót.

c) *Miért nincs az ökörnek szőre az orrán?*

*Józsua, ökörtől csodásan megmentve, elcsókolja orr-
ráról η szőrt.*

d) *Miért eszi a macska inkább az egeret, mint a többi állatot:'*

Egykor egér és macska egyformák voltak, de uz egér elrágalmazta a macskát, — ezért lakol.

Az egér tehát irigységeért bűnhődik, mint a teve, mely szarvat kért, mint a hold, mely a nap fölé akart kerekedni.

e) *A szamár utálatos szokásáról.*

f) *Honnan ered az ellenségeskedés kutya és macska közt?*

Onnan, hogy a kutya megszegte a kettejük közli kötést. Egykor szabadon éltek egymással. Éhség folytán elválnak egymástól, de megesküsznek, hogy nem mennek ugyanegy házba, nehogy egymás elől elkapják a falatot. A macska az emberhez jön, megeszti vagy elúzi az egeret, a háznak barátja lesz. A kutya eleinte a farkas-hoz szegődik, de ott sincs maradása, ő is az embernél keres menedéket s elriaszja onnan az állatokat..

(j) *Miért ismeri a kutya a gazdáját s miért nem ismeri a macska a magáét?*

Aki abból eszik, amit az egér rágott, az felejt. – mennél inkább az, ki megeszi magát az egeret.

h) *Miért van az egernek varrata a száján i*

Noé bárkájában a macska üldözi az egeret. Az egér ugyan elmenekül, de a macska mégis arasznyi hasítást ejt rajta, Noé a hasadást összevarrja disznósörtéveil

i) *Miért szökdel a holló?*

Eleinte a holló rendszeren járt, mint más madár. De kedve kerekedet!, hogy ő a galambnak lépdelését utánozza. Nevetnek rajta. Szeretne visszatérni régebbi járásmódjához, de már nem tud.

k) A holló Noe bárkájában is vétkezik s meglakol. Ez a zsidó-arab legendának egyik gyakori tárgya. Dähnhardt. *Sagen zum Alten Testament 283.* IT.

l) *Miért van minden állatnak megfelelője a vízben, csak a rókának és a menyéinek nincs^{L1}*

Isten megengedi a halál angyalának, hogy minden állatnak egy párját (hímjét, nőstényét) a tengerbe vesse Leviathanhoz. A róka, tanácsára a menyét is, saját árnyékukat mutatva a vízben, elhítetik a halál angyalával, hogy már itt van a hasonmásuk. De a Leviathan le akarja csalni a rókát magához s ezért halakat küld hozzá azzal az üzenettel, hogy át akarja neki adni az uralmat az állatok fölött. A róka lépre megy. Amint a tengerben járnak, a halak diadalmaskodnak: most majd Leviathanhoz viszik a rókát, az megeszi a szívét, hogy eszéét örökölje. De a róka kifog rajtuk. „Miért nem szól-tatok előbb? Most otthon felejtettem a szívemet. Röggtön forduljunk vissza, elhozom a szívemet, a Leviathan megjutalmaz érte titeket is. engemet is.” Visszatérnek, a róka a partra ugrik s nagyot kacag a rászédett halakon.

Szív nélküli állatról többször szól az aggáda.

B) Ábrahám ben Mahnúni meséje a jeruzsálemiiről.

Maaszé Jerusnlmi. egy jeruzsálemi embernek története, ily címet visel a mese, mely szerzőjéül Ábrahám ihn Maimúnt mondja; de ezt az állítást általánosan jogos kétséggel fogadják.

Egy jeruzsálemi kereskedőnek egyetlen fia van, Dihón. Ezt tórára, misnára, talmndra tanítja, kiházásítja. Halála napján összegyűjti városa véneit s rendelkezik előttük: feleségének csak köteles rész jusson, vagyonát a fiára hagyja, egy kikötéssel: hogy soha tengerre nem száll; ő maga hajón szerezte amije van. annyit hogy fia gazdagon el van látva, nem szabad éleiét a vizen kockáztatnia; ha ezt a föltételt nem teljesíti, a vagyon a szentségre száll. A fiút a község színe előtt megesküszik a tórára, hogy atyja meghagyását követi.

Atyja halála után hajó érkezik a kikötőbe, telve drágaságokkal!. A legénység Dihónt keresi. Elmondják neki, hogy ez a hajó mindenestül az ő atyjáé s hogy tengeren túl még tíz annyi kincse van: unszolják, jöjjön velük, vegye birtokába, ami megilleti. Dihón ellenkezik. atyja megeskette, hogy tengerre nem száll. A hajósok sürgetik, azt vitatják, hogy az eskü nem kötheti, mert atyja nem lehetett eszén, amikor ilyesmire kötelezte. Végül a fia enged, a hajósokkal indul.

Isten rettenetes szélvész bocsát rájuk. A hajósok, kik esküszegésre bírták Dihónt, belevesznek a tengerbe, ő maga messzi partra vetődik, mezítenül. Vadállatoktól félve, fölkapaszkodik hatalmas fára, melynek magassága 40 mérföld. A magasban rengeteg madárra talál. Halálos félelme azt a bölcs elhatározást sugallja iheki, hogy a madárra ül. Fél a madártól, de a madár is tőle. Reggel a madár elszáll vele, szállnak, szállnak, túl tengeren. Egy országba érnek, hol azt hallja Dihón, hogy a tórát tanulják. Leugrik a madár hátáról.

A templom bejárata elé esik. Egy fin elvezeti őt tanítója elé. Dihón elmondja sorsát. A tanító ráijeszt: mindaz, amit elszenvedett, elenyészik ahhoz mértén, enni itt vár reá: itt a démonok országába érkezett. Éjszakán át a tanító magánál tartja, reggel, ima idején,

templomba viszi. A zsoltármondás közben a démonok egyike megszólal: emberszagot érzek. Meglátják Dihónt, a tanító iránti tiszteletből kímélik. Megtudják sorsát, követelik halálát, mert esküszegésével rászolgált. A tanító pártját fogja. Közbenjárására az ügyet a démonok királya, Asmódai elé viszik. Az előimádkozó kihirdeti, hogy addig senki ne bántsa Dihónt.

A démonok Asmódaihoz hozzák Dihónt, halálát követelik, mert megszegte, amit esküvel ígért atyjának, már pedig a Szentírásból következtethető, hogy ilyenkor halál jár, mint ahogy Saul meg akarta ölni Jonatánt. De Asmódai a tórára, a rabbik tanítására, Mózes példájára hivatkozva, megfontolásra inti őket, az ítéletet vasárnapra halasztja. Közben kihallgatja Dihónt a tórából, prófétákból, hagiografákból, misnából, talmudból; ajánlja Dihónnak, tanítsa az ő (Asmódai) fiát tórára, akkor kegyelmet szerez neki. Másnap a démonok újra vádolják Dihónt, de ez igazolja magát, hogy őt a hajósok kényeszerítenek az esküszegésre, már pedig aki kénytelenségből vét, azt fölmenti a tóra. Asmódai valóban fölmenti, Dihónt magához veszi, tiszteletben tartja, Dihón 3 év alatt megtanítja Asmódai fiát a tórára.

Évek múltán föllázad Asmódai ellen egyik tartománya. Haddal indul ellene. Otthon mindent Dihónra bíz, átadja neki mindennek kulcsát, kivéve egy teremét. Dihón ide is betér. Ott látja arany széken Asmódai leányát, körülötte táncolnak, vigadnak barátai. A királyleány közelebb bocsátja s megfeddi, mi keresni valója van a leányok közt s minek szegte meg Asmódai tilalmát, Asmódai máris tud bűnéről s halállal bünteti. Dihón mentegetődzik s könyörög. A királyleány csak egy módot lát megmentésére: ha Dihón megkéri a kezét atyjától. Dihón megörül, a lány is boldog, tudja, hogy ez volt Asmódai vágya, de hát csak nem kérhette meg a leány a férfit. Asmódai ott terem kifent pallossal. De midőn Dihón vejeül ajánlkozik, boldogan megbékül. Most már leányát is Dihónra bízta, amikor a lázongó tartomány ellen indul. Megfenyíti a lázadókat. Ekkor meghívja a madarat és vadat s megülik leánya nászát.

Asmódai leánya, mielőtt egymáséi lennének, még

megesketi, hogy soha el nem hagyja, ezt okiratba foglalja s megpecsételi. Születik fiók, azt fölveszik Ábrahám frigyébe s a bölcs királyról Salamonnak nevezik. Két év multán, mikor egyszer a kis Salamonnal játszadozott, Dihónnak eszébe ötlöttek otthon hagyott gyermekei, felesége, — bánkódva főlshajt. Asmódai leánya megtudakolja a sóhajtás okát, s megnyugtatta, hogy itt mindene van. De midőn újra bánkódott, Asmódai leánya fölajánlja neki, látogassa meg első feleségét és gyermekeit, egy évnyi időt enged neki. Pecsétes okiratba foglaltatja a férje esküjét, hogy egy év múlva visszatér hozzá, összehívja démonjait, ki viszi hamarább férjét az emberek országába. Az egyik démon ajánlkozik, hogy 20 év, a másik, hogy 10 év, a harmadik, hogy egy év múlva viszi el oda, végül egy vak, púpos démon kínálkozik, ő egy nap alatt elviszi. Meg is teszi. Asmódai leánya inti a férjét, hogy a púpos-vak démon érzékeny, ingerlékeny.

A démon emberalakot ölt s úgy vezeti Dihónt városába. Felesége nagy örömmel fogadja, összegyűjti az egész atyafiságot s ott a púpos-vak démon előtt ölelkeznek-csókolódnak. Dihón sértegeti a demont, a nyilvánosság előtt kérdi tőle, miért vak, miért púpos. Megmondja, hogy szemét vizzályban szarták ki, púposnak Isten teremtette. Csak az asztali imát várja be, azután elbúcsúzik. Dihón azt üzeni tőle Asmódai leányának, ne várja őt vissza, mert ő mint ember, emberi nevéjénél marad s nem megy démonnőhöz. A púpos démon jelenti ezt úrnőjének, de ez mentegeti Dihónt. — majd ha lejár az év, megint visszajön. Az év letelik, elküldi hozzá a púpos demont. Dihón azt izeni: tisztelteti a démonnőt, de vissza többé nem megy. A nő tanakodik atyjával, Asmódaival. Tanácsára előkelőbb követséget küld férjéért, figyelmeztetik, mire kötelezi őt a tóra. Visszautasítja őket is, a harmadik, míg díszesebb követséget is.

Asmódai leánya most atyjához fordul. Asmódai maga akar hadaival Dihón ellen indulni, hogy vagy kötelességére szorítsa vagy megölje. De leánya nem engedi atyját, maga indul el Asmódai egy csapatjával, magával viszi fiát, Salamont is. Éjjel érnek Dihón városába. A démonok el akarják pusztítani. A királyleány megtiltja,

hisz most a zsidók Isten oltalmában vannak, akire esti imájukban lelküket bízta. Hajnalban elküldi Salamon-inkat Dihón ágijához. Dilién fölriad, megismeri fiát, öleli, csókolja. Salamon átadja anyja izenetét. Atyja kijelenti, ő vissza nem tér, mert ember és démon nem való egymáshoz. Salamon lelkére beszél atyjának, felsorolja mind a jót, mit anyja és Asmódai tettek Dihónnal. Ez hajthatatlan marad. De Asmódai leánya még egy kísértetet tesz. Megvárja, míg a község reggel a templomban imára összegyűl. Előadja vádját, bemutatja a két okiratot, az egyiket, melyben nászúkkor hűséget fogadott neki férje, a másikat, melyben esküvel ígéri, hogy egy év múlva visszatér hozzá. A község birái kérdőre vonták Dihónt. Ez azt vitatja, hogy a két esküt nem önként tette, hanem halálos veszedelemben, különben megölték volna; de ő most itt marad fiatalága emberi feleségénél, Asmódai leánya menjen démonhoz nőül. A bíróság Asmódai leányának ad igazat. Ez úgy tett, mintha evvel beérné s mintha még csak azt kívánná, hogy búcsúképp Dihón őt megcsókolja. Csók közben megfojtja. Fiát, Salamont ott hagyja az embereknél, nehogy őt örökké boldogtalanságára emlékeztesse. Kötelezi a zsidókat, hogy gazdag atyai örökségben részesítsék, előkelő leánnyal összeházassítsák: fővé, vezérré lesz köztük. Asmódai leánya pedig visszatér Asmódaihoz. Ez a történet azt tanítja, hogy az ember ne szegje meg esküjét s fogadja meg atyja meghagyását.

Ez a mese mintája annak, miként hatolnak be sajátosan zsidó elemek az általános meseszerűbe. Szembeszöknek a mesének szerte ismeretes indítékai: az atyja megesketi fiát, a fiú megszegi az esküt (hasonlóan a Misié Szindabarbam, a hajótörés, a csodasziget, a csodafa, a csodamadár, a démonok országa, a démonok emberhúst szagolnak; minden terembe szabad belépni, egybe nem: ennek a tilalomnak megszegése. Másrészt viszont a sajátosan zsidó vonások, még Asmódai birodalmában is: a démonok a templomban gyülekeznek, a tórárt tanulmányozzák, van tanítójuk, zsidó jog szerint ítélnék. Asmódai tórából, prófétákból, hagiografiákból kérdezi ki

bíróit s mind erre taníttatja fiát. Asmódai leánya a zsinagógában kér elégtételt, válólevelet. házasság-levelének érvényesítését.

Ha nem is hisszük el a mesének, hogy szerzője a nagy Maimúninak fia, elhithetjük, hogy az arab és a zsidó gondolkodás kölcsönhatásának korából és hazájából való. Az arab képzelet meseszövedékébe beleszövi a zsidó vallásos szertartás és gondolkodás szálait.

IV. Mesegyűjtemények ismeretes szerzőktől.

A talmud és midrás gyűjteményei névtelenek, Ben Szira alfabétája és a Jeruzsáleminek meséje fényes névvel ékeskednek, de jogtalanul. Ellenben a közönséges időszámítás 2. évezredének első három századából négy oly mesegyűjtemény marad reánk, melynek szerzői a történelmiség világosságában állanak előttünk. Ezek a következők:

1. Nisszim ben Jákob b. Nisszim ihn Sabin (XI. század első fele), műve: Ma'asszijót, Elbeszélések.

2. József ibn Zabara ,XU. sz. . Műve: Szélér Sa'asúim, Gyönyörűségek Könyve.

3. Izsák b. Salamon ibn Szabnia íXÍÍI. sz.!. Műve: M'sal hakkadmóni. Ősök példázata.

4. Berachjah hannakdan (XII. sz.). Műve: Misié Sn'alím. Rókamesék.

A) E. Nisszim: Ma'aszijót. Elbeszélések.

Rabbi Nisszim Elbeszélései tiszteletben állnak. Rászolgáltak mind szerzőjüknek tekintélye, mind a műnek tartalma által. R. Nisszim, a „Ran”, kiváló törvénytudónak megérdemelt hírében áll. Ezt a könyvet azért írta, hogy apósát, Dihást felegyenesítse, mikor elvesztette a fiát. Észak-Afrikában élt, a XI. században, az iszlámnak és az arab művelődésnek

egyik virágkorában. Művét eredetileg arabul írta, az arab eredetinek töredékeit megtalálja líarkavy. Megdicsőült Goldziher professzornak köszönöm a következő felvilágosítást: R. Nisszim elbeszélései beletartoznak egy nagy kiterjedésű irodalom körébe. Hozzátartozik a *faradzs bcCud as-sidda*, a bánat utáni megkönnyebbülés irodalma. Ez az arab vigasztaló irodalom az iszlám szolgálatában állott, R. Nisszim, kizorítandó a zsidó körökből a mohammedán műveket, hasonló célzatú zsidó műveket alkotott.

Vázlatos tartalma a következő:

1. *Egy jámbor embert temetnek, az emberek alig vesznek részt; viszont egy gonosz embert oly napon temetnek, mikor a fejedelem fia meghalt s minden szünetel s így az emberek számosan kísérik a temető menetet. A jámbornak barátja zúgolódik a sors igazságtalansága ellen. Látomás megnyugtatja: a jámbor ember egy kis vétséget követett el s ezért bűnhődött temetésekor, hogy túlvilági jutalma ne csorbuljon; a bűnös embernek viszont volt egy érdeme, ezért most elvette a jutalmát, a túlvilágon meglakol. Mi volt a jámbornak vétsége? Egyszer előbb a fejre vette föl a tefilint, mint a kézre. Mi volt a bűnösnek érdemes cselekedete? Egyszer lakomát készített, mikor pedig a meghívottak nem jöttek el, a szegényeket vendégelte meg.*

2. Rabbi Józsuá ben Chananja és a vak. A népek egy királya azt vitatta Józsuá b. Chananja előtt, hogy nem áll a Szentírás szava: Istennek gáncstalan a cselekedete, minden útja igazságos, — hisz' annyi igazságtalanságot látni: mennyi a vak, sánta, némasiket, aki mit sem vétett. A rabbi úgy magyarázza, hogy a büntelének majd meglesz a teljes túlvilági kárpótlásuk, a bűnösök közülök pedig bűneikért lakolnak. Mindjárt próbára is tett egy vakot: tanuk előtt ezer dinárt ad át a vaknak; midőn visszakéri, az letagadja a rabbi előtt, a tanúk ellenére; a vaknak felesége révén kiderül a bűnössége.

3. Elisa b. Abujjáról, az Istentől elszakadt tanárná ró l.

4. Példázatok a világról és a túlvilágról.

a) *Tolvaj betör király kincsházába, összeszed kincseket, tovább megy, még drágábbakat lel. elveti az előbbieket, így cserélgeti egyre becsesebbekért reggelig. — ekkor már nem mer idegen vagyonnal mutatkozni, üres kézzel megy.*

b) A róka a szőlőben. (L. fönn 15. l.)

5. A liadriaiuisi üldözés 10 vértanuja.

6. Gimzói Náluun csodalételei. (Hab. Talmud Taanit. 21 ri).

7. Hillel (Sabbat 31.. Jóma 3öb. Abot di H. Nátán 15. f.).

8. Tüztvész megáll Rab liuna szomszédságában, de ez nem a rabbi érdeme, hanem egyszerű nőé. aki a szegények tüzeről gondoskodik. (Taanit 21/>).

9. Rabbi Chijja egy tanítványát a cicit visszatartja a büntől.

10. Chanina b. Dósza csodái, üres kemencében kenyere sü. ecet je ég mint olaj, túlvilági asztalának egy arany lábát kapja, de ez kérésére megint eltűnik. Esőcsoda. (Taanit 24.. 25.)

11. *Rabbi Eliezer és Rabbi Józua egy .lom Kippur előtti napon találkoznak angyallal, aki napként ragyogó túlvilági ruhát visz. Megtudják, hogy ez Józsefnek, az askalóni kertésznek van szánva. Fölkeresik Askalónbau. Megtudják, hogy mióta elveszett atyjának nagy vagyona, József kis kertjét műveli. jövedelmének csak egyik felét fordítja magára és a magáéira, másik felét a szegényeknek juttatja. Túlvilági ruhája ragyogó, de nem teljes, nincs szegélye. Felesége arra beszéli reá, hogy adja el őt (feleségét), végül enged, eladja, s árát szétosztja szegények közt. Gazdája, annak pásztora csábítja, de József felesége állhatatos az erényében. József álruhába öltözve maga is próbára teszi feleségét. Ezt a próbát is állja.*

Isten kincset juttat nekik s azt a biztatást, hogy József túlvilági inge immár teljes, de feleségéé még ragyogóbb.

12 Rabbi Meir megmenti sógornőjét, Chanina ben Tradjon leányai. (B. Abóda Zára 18.)

13. *Salamon próbára teszi a férfit és a nő hűségét. Előbb a férjet hivatja. Fölajánlja neki leánya, a királyleány kezét, ha megöli a feleségét. A férfin megtántorodik, készül a hitvesgyilkosságra, de amint ott látja a nőt a kisdédével, — hiába minden csábító ígéret, nem bírja bántani. Most Salamon elhivatja a nőt. Fölajánlja neki, hogy elveszi, ha megszabadul a férjétől; kardot is ad neki, de óvatosságból ólomból valót, tompát. A nő sújt az alvó férjre, hogy levágja a fejét, a tompa ütésre a férfit fölébred. A nő megszegyenül. Erre vonatkozik Kóhelet (VII., 2.) mondása: férfiuót ezer közül találtam, nőt mindennyi közül nem találtam.*

14. A női erény példája: Rabbi Akiba felesége, Kaiba Selma leánya.

15. *A jámbor mészáros, mint paradicsombeli társ. Jámbor tudós imádkozik Istenhez, adja tudtára, ki lesz egyik társa a paradicsomban. Végül látomásában megtudja, hogy ez meg az a mészáros lesz a társa. Elszomorodik. Újra imádkozik, böjtöl. Égi szöveget megdorgálja: ismered-e ennek a mészárosnak az érdemét? Olyat cselekedett, mint egy ember sem cselekszik, nagy a rangja a túlvilágban. Reggel a jámbor tudós fölkereste a mészárost. Kérde tőle, hogy életében mily jóságos cselekedetet végzett. A mészáros kertelve felelt: tátod a mesterségemet, keresetemnek felét fordítom családomra, másik felét a szegényekre. A tudós nem éri be ezzel a válasszal: sokan ennél többet is tesznek, de mit cselekedett, amit mások nem cselekszenek. A mészáros gondolkodás után végre elmondja életének nagy művét. Egyszer találkozott pogány csapattal, amely sok foglyot is vitt magával. A foglyok közt feltűnt neki egy zsidó leányka. A leányka attól rettegett, hogy pogányságra kényszerítik. A mészáros kiváltotta. Hazahozta, fölnevelte, majd eljegyezte a fiának.*

Esküvőre készülnek. A mészáros nagy lakomát rendez, szegényt gazdagot meghív. Mindenütt vidáman lakomáznak, csak az egyik asztalon nem nyálnak az ételhez. Az egyik vendégnek lecsorognak a könnyei, az egész asztaltársaságnak megromlik a jókedve. A mészáros félrehívja az ünneprontó vendéget, kérdőre vonja s fölajánlja neki: ha pénz kell, ő ad neki; ha adóssága bántja, ő kifizeti helyette. Erre a bús vendég elmondja súlyos sorsál. A leány, akit a mészáros kiváltott a fogságból, s akii most készül a fiához adni, neki volt a menyasszonya. Megmutatja az eljegyzési okiratot; bizonyosságai hozza a leánynak egy anyajegyét is. Erre a mészáros félrehívja a saját fiát, reá bírja őt, hogy mondjon le mátkájáról. Fia lemond. A mészáros folytatja a lakodalmat, melyet most már az első vőlegény ül. A mészáros további barátságot tart az új párral, melyet fiának boldogsága árán tett boldoggá. Amint a jámbor tudós értesül a mészáros életének nagy cselekedetéről, boldog, hogy ilyen ember az ő paradicsombeli társa.

16. Hasonló történet Abbajról, aki álmában látja, hogy paradicsombeli társa, egy borbély lesz. Mikor értesül a borbély érdeméről, erkölcséről, jótékonyágáról, Abbaj megnyugvással fogadja az Eg izenetét. (Taanit 21., 22.)

17. A bibliatudó fiú.

Egy atya fölnevelte fiát három éves korától fogva a szentírás-tanulásban, leirattá részére a tóra első könyvét. Egyszer ellenség tört a városra, foglyokat vitt, köztük a kis fiút a tanházból a könyvével. Egy éjszaka a király nem tudott aludni, könyveket nézett, köztük volt a kis fogoly fiúnak a tóra-része. Bántja, hogy nem bír benne olvasni. Elhozzák a fiút, ez megmagyarázza neki. Bámulja. A fiú keservesen sir, emlékezve atyjáról, aki mellől elrabolták. A király ajándékkal és kitüntetéssel haza küldi.

18. Egy jámbor tudós szombat napján két fiával egy fal mellett megy el, — a fal összedől, eltemeti a fiukat. Az atya haza jön, hitegeti a feleségét, hogy a gyermekek

egy barátjánál vannak. A nő felismeri a helyzetet s könnyítva férjén azzal a kérdéssel: egy ember régebben kincset bízott reám s most visszakéri tőlem, visszaadjam? Vissza kell adni. mondja a férj. Látod, válaszol a nő, ily reánk bízott kincs a mi gyermekeink, akiket Isten visszavett. Férj és feleség megnyugvással fogadják Isten határozatát. Ekkor eljön annak a háznak a gazdája, melynek fala a gyermekeket eltemette. (?) kiásta őket s élve. bántatlanul találta, mert egy gerenda megővta őket.

Ez változata annak az ismeretes elbeszélésnek, melyet a Midras Misié XXX. 14. R. Meirről és Berúriáról mond el.

19. Judit és Holofernes történetének változata.

20. Egy gazdag ember eltökéli, hogy jótékonytságot gyakorol, de csak olyanon, aki lemondott a reményről. Az utca sarában meglát rongyokba öltözött embert, 100 dinárt ad neki. A szegény csodálkozva kérdi, minek köszönheti ezt a pazar adományt. A gazdag megmondja, azért, mert ő reménytelennek szánta. Erre a szegény fölháborodva rátámad, micsoda okatlan ember, aki őt reménytelennek mondja, mikor ő lelve van bizalommal Isten iránt, — mintha meg akarná ölni, mert reménytelen csak a halott. Erre a gazdag ember elmegy a temetőbe s ott ássa el a pénzét, mivel a halottak a reménytelenek. Idők múltán a gazdag ember nyomorúságba jut. Elmegy a temetőbe, hogy kiássa a pénzét. A temető őrei megragadják s mint sírfosztogatót viszik a város feje elé. Ez a városfő nem más, mint az egykori szegény ruher, akit akkor 100 dinárral meg akart ajándékozni. Ugyanis előkelő családból származott s a város fejedelmének halála után őt választották annak utódjául. Most ráismer a vádlottra, meghallgatja történetét, tanúságot tesz mellette, visszaadja neki az elásott pénzt s gondoskodik róla.

21. A jámbor ember és Illés próféta. Szegény ember végső szükségbe jut. Illés próféta útjába vetődik s arra bírja. adja el őt (Illést). Eladja, megsza-

hadul a nyomorúságtól, Illés prófeta pedig csodalapotát épít az új gazdjának, kinek eladták.

22. *Egy jámbor ember pénteken ér idegen helyre. Szombaton át megbízható embernél szeretné hagyni a pénzét. Templomba megy, a bejárainál lát egy áhítatoskodó talliszban, tefillinel, megőrül s reá bízza erszényét. Vasárnapon visszakéri. Az álszent azt vitatja, hogy soha életében nem látta. A szegény ember könyörög, hiába. Éjjel elmegy a templomba s imádkozik: Világ ura, én nem ebben az emberben bíztam, hanem bízottam a te nagy, félelmetes nevedben, mely az ő tefillinjébe volt vésvé, ments meg engem. Álmában megjelenik neki Illés prófeta: ne csüggedj, menj el reggel az álszentnek házába s mondd meg a feleségének, férjed küldött engem, hogy add át nekem az erszényt, melyet pénteken rátok bíztak s melyet te elrejtettél; hogy férjed küldött, annak bizonyosságául azt hozom föl, hogy pészachkor kovászosat ettetek s engesztelő napon étkeztetek. Erre az aszszomj kiadja az erszényt. A jámbor most boldogan útnak indul. Az álszent hazajön, értesül, hogy' fogtak ki rajtuk, — elhagyja a zsidóságot s visszatér feleségével régi vallásához.*

23. *Rabbi Jászé, R. Jehuda és Rabbi Meir együttes utón pénteken egy Kidór nevű embernél szállnak meg. Rabbi Jehuda és R. Jászé reá bízzák a pénzüket, R. Meir a femetőben elássa. Vasárnapon a két rabbi visszakéri az erszényét. Kidór eltagadja. R. Meir csellel visszaszerzi nekik. Látja, hogy Kidóron még lencse maradt ebédről. Elmegy a Kidór feleségéhez, hogy őt férje küldte az erszényekért, jelül üzeni, hogy lencsét ettek. A nő kiadja a két erszényt. Kidór hazajön, megharagszik feleségére. megöli. (B. Jónia 83 b).*

24. Antoninus és Rabbi (Abóda Zára 10b)

25. *Két ember távol útra indulva, egy-egy mérő gabonájukat jámbor férfiura bízzák. Ez a gabonát beveti, sokszorosítja s így őrzi. Évek múltán hazaérnek az utazók; egyikük nem is akarja visszakérni a gabonát, hisz már rég megdohosodhatott, elrothadhatott. De a másik mégis*

keresi a jámbor embert, kire mérőjét bízta. Ez megmutatja neki, mivé szaporodott a gabonája. Kocsirakomány-számra elszállítják.

Ez a talentumok evangéliumi példázatának egyik változata, amelyet már a midrás is ismer. Pinchasz b. Jair-hoz kapcsolván azt; a tárgyat Miiekért is földolgozta. (Geist und Buchstabe.)

20. Egy gazdag embernek íű fia van, mindegyiknek megígéri, hogy 100—100 dinárt hay y reá. De elveszti a vagyonát s a tíz közül csak kilencnek jut 100—100 dinár, a tizediknek alig néhány dinár jut. Az atya avval kárpótolja, hogy barátjainak ajánlja. Az atya meghal, a kilenc testvér üzlettel gyarapítja a 100 dinárnyi örökséget, a tizedik a maga megmaradt dinárjából lakomát rendez atyja barátjainak megvendéglésére. Mindegyikök megajándékozza egy-egy tehénnel és pénzzel. Ú neki van legjobb dolga . . . Példa arra, hogy a jó barátok többet érnek minden pénznél.

27. Egy gazdag ember belészeret másnak felségébe, az erényes Channába. Az orvosok úgy vélik, hogy belehal, ha szerelme kielégítettlen. De a rabbik úgy döntenek, haljon bele, vétkéznie még sem szabad. Channa férje nyomorúságba jut, adósságot halmoz, börtönbe kerül, — Channa szövással tartja el magát s még eledelt visz a fogóságban sínylődő férjének is. A gazdag ember, az egykori szerelmes most legyőzi szerelmét s maga menti meg a börtönből a férjet. Jutalmul fény koszorú övezi fejéi.

(Talmud Szanhedrin 316, Sabbat 65b).

28. A szegény és gazdag testvér. Két testvér közül a gazdag fukar, kemény, míg a szegény jótékony. Hósanó-Rabbo-kor a szegényt küldi a felesége egy kis pénzzel, hozzon valamit a gyermekeknek. Találkozik a jótékony adományok szedőivel, odaadja nekik a pénzt. Hogy pedig üres kézzel ne jöjjön gyermekeihez, elmegy a templomba, fölszed az ekkor már eldobott ethrógokból tele ruhával. Tengerpartra megy, épp hajó indul a szomszéd királyhoz. A szegény ember beszáll. Az ország királya

súlyosan beteg. Az ethrógtól, melyet a szegény ember hoz, fölgyógyul. A király annyi pénzt ad neki, amennyit az ethrógjai nyomnak. Gazdagon haza bocsátja, — városának emberei hajón eléje jönnek, gazdag bátyja is, hajótöréskor tengerbe vész, a szegény az ő örökségét is megkapja. Most, mint nagy vagyon ura, a jótékonytságot nagyban gyakorolja.

29. Eleazar Bartuta is szenvedélyesen lesz jót; mindenét odaadta a jótékony adományok gyűjtőinek, ezek már szaladnak előle. Egyszer találkozik velük, mikor maga kelengyét akar vásárolni leánya kiházásítására. Megtudja, hogy két árvának összeházásítására gyűjtenek pénzt, odaadja mindenét. Csak egy forintja marad ruhájában. Ezen lisztet vásárol, — a liszt el nem fogy.

(Taanit 24a).

W. Abba Judan már egészen elszegényedett a sok adománytól, melyet a szegényeknek juttat. Egyszer R. Eliezer-, R. Akiba-, R. Josuával találkozik, amint a szegények részére gyűjtenek. Semmi pénze sincs. Sirva jön haza. Felesége tanácsára eladja mezejének felét, árát jótékony-ságra fordítja. Tehenének szántás közben eltörik a lába. — de ugyanott kincset talál.

(Talm. Jeruzsálemi Hórájót 48a).

Megdicsőült Goldziher professzor R. Nisszim meséiben a muszlim mutazilita irányzatnak látja a hatását. A mutazila két toprobiémát vitatott: isten egységét és isten igazságát. Nisszim meséi az igazság kimutatásának vannak szentelve. Található ezért *i*l. Nisszimnél, szinte művének küszöbén, a mutazilita igazságkeresésnek egyik kedvelt kérdése: miért szenvednek a nyomorékok. Az elbeszélések, a mondások, a fejtegetések mind azt vitatják, vagy azt példázzák, hogy a szenvedő jámbornak sorsát végül is Isten igazsága. Isten segítsége jóra fordítja. Ezt jelzi a

Ma'aszijjót-nak másod címe: „*Chibbur jafe méhajjesua*”, szép mű az isteni segítségről. Ez a gondolat, ez a hit visz át elbeszélésről elbeszélésre, ez i'oglalja egységbe a gyűjteményt.

B) Josef ben Meir ibn Zabára:

Széfí· Sa'asum, a Gyönyörűségek Könyve.

„Az isteni segedelemről szóló szép mű”-ben R. Nisszim vallásos ihletű, jámbor könyvet hagyott reánk. Másfél évszázaddal később, a XII. század vége felé, a muhammedán Spanyolországban Josef ibn Zabara a Gyönyörűségek Könyvében oly művet alkot, mely már címével jelzi és egész tartalmával megvalósítja, hogy az „aut prodesse volunt aut delectare poetae” kettős költői céljából csak az utóbbit, a gyönyörködtetést tüzi maga elé. A mű belső rokonságot tart Hariri makámaival és Júda Al-Charizi Tachkemónijával. A szerző — ez a könyv kerete — kópénak, démonnak társaságában utazik. Az út mozzanatai közül az étkezésekről esik legtöbb szó, — ezek a kóbor költők mesés étvágyukkal tűnnek ki —; lakmározás közben, útközben tréfával, incselkedéssel, vitával, kérdéssel, rejtvénnel, adomával, elbeszéléssel kurtítják idejüket. Akad itt mese is. A Széfer Sa'asúim érdemes kiadója, Israel Davidson, 15 mesét számlál, ezek közül az első inkább keretül szolgál a rá következő 5 meséhez.

1. A róka és párduc.

Róka és párduc barátkoznak. De a róka fél, hogy ha a párduc kifogy egyéb zsákmányból, majd reá veti magát. Szabadulni szeretne a félelmetes szomszédtól. Szól neki buja vidékről, ahol busásabb élelem található. A párduc neje átlát a róka álnok szándékán s tartoztatja a férjét. De a róka győz, rábeszélésére a párduc átköltözik a magasztalt völgybe. Egy héttel később ott megkezdődik az esős időszak, — a párduc odavész családotul.

Ez az elbeszélés, mondtuk, keretül szolgálja az öt következőhöz. Hasonlóan, mint ahogy a Hét Bölcs történetében, a Ponciánus históriájában mesepárbaj indul meg a rágalmazó mostoha és a hét bölcs közt, itt is mesével akarja szemléltetni a párducnőstény a rókának alattomoságát, a róka meg a nők álnokságát.

2. A róka és az oroszlán. (Meséli a párducnőstény.)

Oroszlán szeretettel csüng rókán. De a róka nem bízott benne s vesztére tört. Csellet ejti meg. Egyszer jajveszékelt, mintha fájna a feje. Az oroszlán könnyíteni szeretne rajta. „Ha valakinek fáj a feje, — beszéli a róka — az arab orvosok megkötözik kezét-lábát, attól meggyógyul a fej.” Az oroszlán megkötözi a rókának kezét-lábát, a róka úgy tesz, mintha ettől teljesen megkönnyebbült volna. Nemsokára az oroszlánnak valóban megfájdul a feje. Kéri a rókát, kötözze meg kezét-lábát. A róka megkötözi és megöli.

3. Az ötvös és felesége. (Meséli a róka.)

Felesége alattomos unszolására művész megalkotja a király leányának szobrát. De a király levágatja a kezét.

Davidson a byzanci képzűző küzdelemmel akarja a mesét magyarázni; sokkal egyszerűbb a képtiltó iszlámból származtatni.

4. Az ács és felesége. (Meséli a róka.)

Ács dolgozik. Felesége beléje köt. az ő atyja különb mesterember volt, az a bal kezével is ácsolt. A férfi megpróbálja, belevág a kezébe, dühében megöli a nőt.

5. Férfi szerelme hűségesebb, mint a nő szerelme. (Meséli a róka)

Az a próba, melynek R. Nisszimnél (fönt. 13. sz.,

42. 1.) Salamon veti alá a férfinak és a nőnek hűségét. Ibn Zabára arab királynak tulajdonítja.

6. Női hűtlenség. (Meséli a róka.)

Az ephesusi matróna híres tárgya, melyre nuVr a talmud céloz s melyet a gáonok is ismertek. (3. fönt 20.. 21. l. i még a hagyományosnál is kegyetlenebb színezéssel.

7. Az okos parasztleány.

Egy udvari ember, királya dolgában járva, paraszttal találkozik. A király küldöttje köszönti: üdvözöllek, földet művelő, magad is föld, földet evő; vigy engem vagy én viszlek téged. A paraszt csodálkozik, mert maga számaron ült, az udvari ember pedig öszvéren. Elmennek búzaföld mellett, a paraszt bámulja a telt kalászatokat, — de az udvari ember szól: hátha már föl van emésztve a búza szeme. Tovább mennek, szikla tetején várat látnak, fényeset, erősét. Mondja az udvari ember: kívül erős, — de vájjon belül nem omlott-e össze. Majd folytatja: hó van a dombtetőn. A paraszt nevet, hisz búzaéréskor, nyár derekán álltak. — Ösvényre érnek, — melyet jobbról is, balról is gabonamező szegélyez. Mondja az udvari ember: erre ment félszemű ló, mely egyik oldalán olajat, másikán ecetet vitt. — Temetőmenettel találkoznak. Kérdi az udvari ember: ez az öreg halott vagy élő? A paraszt balgának véli.

Betérnek a paraszt házába, az öreg udvari ember is nála száll meg. Amikor a paraszt azt hiszi, hogy vendége máv alszik, elbeszéli feleségének és két leányának, milyen furcsa útítársat hozott, aki egész utón balga szóval fārasztotta egymás viteléről, a mezőről, a várról, útról, a halotról.

Erre a parasztnak kisebbik leánya, 15 éves, megszólal: ez az ember értelmes, bölcs. Földelőnek mondott, hisz amit az ember eszik, az a földből ered. Az is igaz, hogy magad is föld vagy, — hisz porból vagyunk s porrá leszünk. Amit pedig kérdezett, te viszed-e őt vagy ő téged, — az is helyes, mert aki útítársát szóval tartja, mesével, találós kérdéssel, az valósággal viszi. A mező dol-

gában is helyesen kérdezte, vajjon búzaszemei föl vannak emésztve, mert hátha gazdája már eladta nagy kölcsönt vett föl rájuk. A várról is igaza volt, mert ha nincs benne eleség, készlet, olyan, mintha leomlott volna. Avval, hogy hó üt ki a dombtetőn, azt mondta, hogy szakállad ősz, neked azt kellett volna válaszolnod, hogy az idő okozta. A mezőn pedig látta, hogy egyik oldalán evett a ló, másikáról nem, nyilván félszemű volt; a ló terhét meg arról ismerte meg, hogy az ecet égeti a földet, az olaj nem. Végül az eltemetett emberről kérdezte, halottat vagy élőt temetnek-e, mert ha van fia, akkor él.

Az udvari ember hallotta a paraszt leányaim!: okos szavát. Reggel a leány atyjától a vendégnek küld SO tojást, egy tál tejet és egy egész kenyércipót. Együttal kérdezteti: hány nap hiányzik a hónapból? Teli-e a hold? Egész-e a nap? Útközben a paraszt a tojásból kettőt megevett, a tejből ivott, a kenyérből magának szelt. Az udvari ember azt izeni a leánynak: a nap nem egész, a hold nem teli, a hónapból hiányzik két nap. A paraszt átadja az üzenetet s hozzáteszi, látod, mégis mily ostoba ez a mi vendégünk, hisz a hónap közepén vagyunk. Kérdi a lány, nem ettél-e abból, amit tőled küldtem. A paraszt megvallja, hogy igen. A leány megmagyarázza neki, hogy ezért nem teljes a nap, a hold, ezért hiányzik a hónapból két nap.

Végül az udvari embernek ura. a király, elveszi az okos parasztleányt.

VIII—X. Három mese éles elméjű bírórul

8. A tolvaj chazzan.

Egy atya készül leánya kiházásítására. Rémülettel látja, hogy kelengyéjét prédálják. Bíróhoz fordul. Ez segít is rajta. Látja, hogy a megrabolt háznak falai hozzáférhetetlenek s hogy csak a szomszéd chazzon házába visz rés, narancsfa mellett. A bíró elhivatja a chazzant, álmára hivatkozik, melyben látta, hogy ők ketten, a chazzan és a bíró, birkóztak; hogy az álmodat hatástalanná tegyék, színre birkózniok kell. Amint a chazzan vetkőzik, meglátszanak testén a karmolások, melyeket c résen át való hatolásakor a fa és a fal rajta ejtettek. Megvallja a lopást s megbűnhődik érte.

9. A gyöngyfűzér.

Cordovában élt Jákob, zsidó kereskedő. Egyszer gazdag gyöngyfűzért bíztak reá, hogy eladja. Amint kezében viszi, találkozik a királyi udvarnak egy nagy jóval. Ez alkudozik a fűzerre, majd fölszólítja Jákobot, jöjjön vele lakására, ha feleségének tetszik, megveszi. Jákob vele megy, a hatalmas ember befordul háza kapuján s meghagyja Jákobnak, várja meg künn, míg el nem hozza neki vagy a fűzért vagy az órái. Napestig hiába várakozik a szegény zsidó, szomorúan haza megy, le sem vetkőzik, korán reggel már ott lesi a hatalmas embert s mikor kijön kapuján, kéri tőle a fűzért. Az ráförmed, oktalannak, eszeveszettnek szidja, úgy hogy a szegény Jákob elmenekül. Elmegy a bíróhoz, eltorzulva fájdalomtól. Alig meri előadni panaszát. A bíró megnyugtatja. Elhivatja másnap reggelre az ország nagyjait tanácsra, amint ezt tenni szokta. Eljön a gyöngyrabló is. A b/ró pedig meghagyta szolgájának, hogy mihelyt a rabló megérkezik, vigye el cipőjét a feleségéhez, megbízatása jeléül, hogy férje kéreti a gyöngy fűzért, mert be akarja mutatni értékét. Amint a nő meglátja férjének cipőjét, beleesett a törbe, kiadta a gyöngyöket, a bíró átveszi s átadja Jákobnak.

10. Fiú és szolga.

Gazdag embernek egyetlen fia világot látni megy. Atyja vele ad hajót, gazdagon megrakva, vele küldi barátjait, maga otthon marad szolgájával kit úgy tart, mint tulajdon fiát. Egyszer csak a fájdalom megöli az atyát, rendelkezésre sincs ideje. A szolga mindent magához ragadott, senki sem tudta a városban, hogy ő csak szolga. Tíz évvel atyja halála után haza ér az ifjú, hajója telve gazdagsággal. Közel szülővársóhoz azonban hajótörés éri, maga a fiú is csak úszva menekül a partra. Elmegy a szülői házba, hogy ruhát váltson. A szolga meglátja, rárivall, mi keresnivalója itt, kiveri atyai örökből. A szegény fiú a bíróhoz fordul. A bíró maga elé idézi a szolgát is. Vallatja. A szolga váltig vitatja, hogy az elhaltmak vér szerint fia, hogy reá hagyta házát, vagyonút, ellenfelének kellene bizonyítékot, tanút hoznia. Tanú

nincs. A bíró kérdi, ismeri-e egyikük az elhalt atyának sírját. Ismerem — szólta a szolgál, hisz én temettem el, mint fiú szokta az atyját. A bíró úgy dönt, hogy el kell menni a megholtnak a sírjához, ki kell vetni koporsójából, csontjait el kell égetni, amiért nem rendelkezett s így földidézett vizsályt, pert. A szolgál máris kész elmenni a sírhoz s elbánni a csontokkal. Ellenben a fiú fájdalomosan fölkiált: inkább jusson ház és örökség a szolgálának, de ne bolygassák meg atyjának sírját. A bíró neki ítéli oda az örökséget és az örökséggel együtt a szolgát is.

11. Tobit. Az apokrif könyvnek elbeszélése többszörös, önkényes változtatással.

12. A mészáros és az álszent.

Élt egy városban jámbor ember. Háza ott volt a temető felé vivő utón, minden halottas menet elment mellette, ő pedig mindegyiket elkísérte s segített az eltemetőknek. Öreg korában ágynak dőlt. Fájó lába nem bírta tovább. Midőn kevéssel ezután egy igen vallásos férfit halottas menete elvonult háza előtt, imádkozott, adjon neki Isten annyi erőt, hogy legalább minden halottat, aki jámborságával kiválik, kísérhessen. Látomásában azt neki Isten angyala megígéri.

Egy napon meghal a városban a vének díszé, akit — úgy vélték — Isten, ember egyaránt sokra becsült. Ámde a mi halottkísérő emberünknek nem volt jártányi ereje. Viszont másnap egy mészárosot temettek, perlekedőt, rakoncátlan verekedőt, s lám a mi öregünk fölkel az ágyáról s elkísérte az izgága ember holttestét.

Erre két becsületes férfi elhatározza, hogy utána jár ennek a felőlő dolognak. Fölkeresik a mészárosnak özvegyét, kikérdezik férje felől; az özvegy nem győz panaszkodni arról, mily durván bánt férje ő vele, gyermekeivel. De volt egy erénye. Volt egy száz éves atyja, azt tisztelte, szolgálta, kezét csókolgatta, etette, itatta, öltöztette, vetkőztette, ha állatot vágott, velejét atyjának vitte. Világos volt, hogy evvel az erényével jóvá tette élete bűneit.

Ezután meglátogatták a jámborság hírében megholt aggastyánnak özvegyét. Ez elbeszéli, milyen gyöngéd,

milyen szelíd volt milyen istenfélő. Napjában kétszer-háromszor leborult Isten előtt, éjjelkor pedig áhítatra visszavonult külön szobába, melyének kulcsát maga őrizte, melyet gyermekei és felesége elől is elzárt. Az igazságkereső emberek bemennek ebbe a szobába, ott találnak egy ládát, benne ember képét, ki keresztet tart kezében. Világos előttük, hogy ez az aggastyán életében álszent volt.

Ez a mese muszlim vidéken alakulhatott. Így pl. a nevezetes Szajjid Batal-regényben a hősnek legkonokabb ellenfele a titokban keresztény Okba, akinek pincesorában tömjént, kápolnát, harangot és két szerzetest találunk.

13. A vészthozó virág. Kertész virágot hoz a királynak. A király leányának ajándékozza. A virágból kigyó megmarja a királyleányt.

14. A róka a gyümölcsöskertben. A midráshól és R. Nisszim gyűjteményéből ismeretes mese, Zabaránál minden vallásos vonatkozás, minden oktató célt nélkül. (L. fönn 15. és 41. l.)

15. Az ármányos mosónő.

Egy mosónő arra vállalkozik egy démon előtt, hogy demont megszegyenítő ármánnyal földülja egy nemzetség békés szeretetét. Elmegy fehérműért egy nőhöz. Miközben a cseléd összeszedi a ruhát, a mosónő fölszítja a háziasszony féltékenységét. Elmondja neki, hogy férje mást, méltatlan nőt szeret. Ajánlkozik, hogy ő segít rajta, varázsszert készít, melyet a férjnek innia kell, akkor azután kihal belőle minden más szerelem mint a felesége iránti. De ehhez a férfiú szakállának három szála szükséges. Altassa el ma éjjel a férjét s éles beretvával vágja le három hajszálát. A nő rááll.

Ekkor a mosónő felkeresi a férjet. Megmutatja neki a fehérműt, bizonyosággal, hogy most jön a házából. Elmondja neki, hogy kileste feleségének beszélgetését egy ifjúval; keltejük elhatározták — meséli a mosónő —

hogy szerelmük útjából elhárítják a jérjel s hogy, ezért ma este a nő elaltatja férjét s éles beretvával elmetszi a torkát. A férfi hazamegy, eszik s úgy tesz, mintha aludnék. A nő odalép a beretvával, hogy levágja a varázserejű három hajszálat. A férj elkapja a beretvát, levágja a feleségét. A nő atyafiai megölik a férfiút. Vérbosszúban kipusztul két nemzetség.

Ez az elbeszélés semmikép sem mulat zsidó jelleget, párja s talán mintája az arab meseirodalomban található.

Zabara elbeszélései színezetükben nem mesék és mivoltukban, erkölcsükben nem zsidók. A mi megszokott mesekincsünkhöz legközelebb áll az okos parasztleány története. A róka és a párdúc, a róka és az oroslán a Pansatantra sakáltörténeteire emlékeztetnek. Némelyik tárgy tisztára adomaszerű: A tolvaj chazzan, A gyöngyfüzér, A fiú és az álnok szolgál, — vagy pedig novellaszerű, mint Az ötvös és felesége, Az ács és felesége, Az ephesusi matróna változata, a virágba bujt kígyó, Az ármányos mosónő. Ez utóbbinak arab párdarabját ismerjük, hasonlóan A mézáros és az álszent is arra vall, hogy az iszlám területén keletkezett. A póruljárt álszentekről szóló elbeszélések azonban népszerűek a zsidó irodalomban is. (Lásd fenn 22. 1.)

Ugyancsak zsidó párhuzama akad a hűség próbájának, melyet a férj jobban áll, mint a feleség. De itt is kerüli Zabara az aggadikus színezetet, nem fűzi az adomát Salamonhoz. A Tóbit könyvét is átalakítja. A kertbe szorult meghízott róka meséjéről letörli az oktató bélyeget; a midrasban ez a mese szemléltetően példázza ezen világ gyönyörűségeinek alacsony értékét. Zabara inkább versművész, mint mesemondó s inkább író, mint zsidó.

C) Izsák ben Seiomo ihn Szahilu:
Mesal hakkadmoni. Ősi mese.

Nissziin gyűjteménye. Ihn Zabara keretes költeménye arab-muszlim hatásra vallanak, Berachjánál lesz módunk a nyugateurópai, latin-román mintákra utalnunk. Ellenben Ihn Szahula tudatosan és célzatosan szembeszáll mindazzal, ami idegen s hirdeti a visszatérést ahhoz, ami héber, ami zsidó. Nem akar utánozni — úgymond — sem görögöt, sem arabot, hanem a bibliai példázatokat, Jólámét (Bírák IX), Jesájaét a szöllőről (V), Ezekhielét a sasról (XVII), valamint Dániel rejtvényeit. Ez a célzat fejeződik ki már a könyv címében: Mesal hakkadmoni (idézet I. Sam. XXIV, 14-ből), itt Szahulánál azt jelenti: az ősi zsidó példázat, mese.

Az eltökélést dicséretesnek vallhatjuk, de kivitelél korántsem szerencsésnek. Tárgytörténetileg Szahula műve jelentéktelenebb minden megbeszél és megbeszélendő gyűjteménynél. Címe ellenére nem gyökerezik az ősiiben, a hagyományosban. Őt fejezetre tagolt mindenféle elbeszélései közül csak az egyik mutat rokonságot más zsidó hagyománnyal:

A szidóni álszent története.

Szidónba ér fiatal kereskedő. Szállóba tér, de pénzét nem véli ott biztonságban. Templomba megy, látja, amint egy aggastyán látszólag forró áhitattal imádkozik. Egész vagyonát reábizza. Dolga végeztével elutazni készül, visszakéri a pénzét. Az álszent durván elutasítja. Ekkor odaér Tarsisból (Tartessusból) nagykereskedő. A kárvallott ifjú föltárja előtte a szerencsétlen helyzetét. A tarsisi nagykereskedő kifog az álszentnek álnokságán. Egy sokkal gazdagabb erszénnyel, mint amilyent a fiatal kereskedő fájalt, hozott az álszenthez. Hosszan elpanaszodik az emberek csalárdságáról s úgy tesz, mintha megbízható letéteményest keresne. Az álszent mohón fölkinálkozik. Az okos nagykereskedő színleli, mintha boldog volna. Beszélgetésük közben — megállapodás szerint — belép a kárvallott ifjú s újra kéri a pénzt,

melyei az álszentre bízott. Hogy a nagyobbik zsákmányt el ne szalassza, kész a kisebbiket föláldozni. Visszaadja az ifjúnak a vagyonát s hazug ürügyekkel menti eddigi magatartását. Ekkor azután a nagykereskedő visszavonja előbbi ajánlatai. mentegetődzésekkel majd heves kifakadással az álszenteskedés ellen.

Ezt a mesét egy hal mondja el. Általában Szahula állatjai előadnak nyelvtant, gondolkodástant, élettant, orvostant s nem tartanak rokonságot Aesopus, Babrios, a Panlsatantra. Lokman, Berachja, vagy La Fontaine állatjaival.

*

Végig kísértük a héber mese fejlődését Keleten és az iszlám területen: a Szentírásban, a talmudban, a midrásban, az északafrikai és spanyol zsidók irodalmában. Kialakulására közrehatott mind az a különböző művelődés, mellyel világtörténelmi útján a zsidóság érintkezett: a babilóniai, a perzsa, a görög, az arab.

Hátra van még, hogy tovább kövessük a héber mese fejlődését a keresztény Európában, latin, román, germán, szláv behatás alatt. Végül pedig föladatunk lesz megállapítanunk mivoltát, azokat a sajátos vonásukat, melyekkel a meseirodalmat s vele együtt az emberi szellemiséget gyarapította.

IRODALMI TÁJÉKOZTATÁS

A meséről általában.

Johannes *Boite* und Georg *Polivka*, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipzig I. 1913, II. 1915, III. 1918.

Vieler *Chauvin*, Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes. I—IX. Liège, 1892—1905.

Antti *Aarne*, Verzeichnis der Märentypen FFC (Folklore Fellows Communications). No. 3. Helsinki 1910, Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung FFC. No. 13., Hamina 1913.

I. A mese a Szentírásban.

Hermann *Gunkel*, Das Märchen im Alten Testament. Tübingen 1917.

Oskar *Dähnhardt*, Natursageii, I. Sagen zum Alten Testament. Leipzig, Berlin 1907. II. Sagen zum Neuen Testament 1909.

James George *Frazer*, Folk-Lore in the Old Testament. I, II, III., London 1919.

II. A mese a talmudban és midrásban.

Zun., Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden. Frankfurt a/M. 1892.-¹

Bacher, Die Agada der Tannaiten I. 1884, 1903.²
II. 1890. Die Agada der babylonischen Aurtoräer. 1878, 1913.² Die Agada der palästinensischen Amoväer. I. 1892. II. 1896, III. 1899.

Landsberger, Die Fabeln des Sopho-s. Posen 1859.

S. Back, Die Fabel im Talmud und Midrasch, Monatsschrift für die Geschichte u. Wissenschaft des Judentums. 1875, 1876. 1880. 1881. 1883. 1884.

Micha Josef bin Gor ion, Die Sagen der Juden. Frankfurt a/M. I. Von der Urzeit 1913. II. Die Erzväter 1914. III. Die 12 Stämme 1919.

Louis Grinzberg, The Legends of the Jews. 1—IV.

Joseph Perles, zur rabbinischen Sprach- und Sagenkunde. Breslau 1873. (A héber mese hatása az 1001 éjszakára.)

Heinrich Günter, Die christliche Legende, des Abendlandes. Heidelberg 1910. (A III. fejezet ki-mutatja az aggáda hatását az egyházi legendára.)

Ben Szíra alphabétúja.

Moritz Steinschneider, Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher. Berlin 1893, 883. 1.

Mese a Jerúzsálemről.

V. A., 900. 1.

B. Nisszim: Ma'aszijot.

V. a., 932.. 933.

Ibn Zabara: Széf er Sa'asúim.

Israel Davidson, Sepher Shaashuim. a book of
mediaeval Folk-lore by Joseph ben Meir ibn Zabara.
New-York 1914.

Ibn Szahula, Mrsal hakkadinoni.

Moritz Steinschneider, Manna. Berlin 1847. 96.,
II. 3. 1.

T A R T A L O M J E G Y Z É K

Oldal		
Előszó		5—6
Bevezetés		7—9
I. A mese a Szentírásban.....		9—13
II. A mese a talmudban és midrásban		13—30
A) Az aggáda állatmeséje.....		14—20
β) A (voltaképen) mese az aggádában		20—25
(7) Éles elme próbája, trufa, csali mese az aggádában		26—30
III. Pseudonym mesegyűjtemények		31—34
A) Ben Szíra alfabétája		31—34
B) Abraham ben Maimúnt meséje a jeru- zsálemiről		35—39
IV. Mesegyűjtemények ismeretes szerzőktől.....		39—37
A) R. Nisszim: Ma'aszijjói. Elbeszélések		39—4.3
B) Josef ben Meir ihn Zabára: Széfer Sa'asúirn, a Gyönyörűségek Könyve .		48—53
C) Izsák ben Selomo Ibn Szahula: Mesal hakkadmóni. Ósi mese		55—57
Irodalmi tájékoztatás		59—81